

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
LITUANISTIKOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ LITUANISTIKOS KATEDRA

Regina Kasperovič

lietuvių filologijos (literatūrologijos šakos) studijų programos studentė

XIX A. PAB. – XX A. PR. SUOMIŲ IR LENKŲ–LIETUVIŲ
KULTŪRINIAI BEI LITERATŪRINIAI RYŠIAI

Magistro darbas

Darbo vadovas

prof. habil. dr. Stasys Skrodenis

Vilnius, 2006

Turinys

Įvadas.....	3
1. Suomių ir lietuvių–lenkų kultūrinių bei literatūrinių ryšių pradžia.....	6
1.1. Mailos Talvio ryšiai su lietuvių kultūros veikėjais.....	11
1.2. Mailos Talvio ir Elizos Ožeškovos literatūrinė bei kultūrinė draugystė.....	16
2. Adomo Mickevičiaus fenomenas suomių kritikų darbuose.....	22
Adomo Mickevičiaus ankstyvosios kūrybos vertinimas („Baladės ir romansai“, „Gražina“ ir „Konradas Valenrodas“.....	27
„Ponas Tadas“ suomių kritikų darbuose.....	33
„Vėlinių“ vertinimas.....	43
Išvados.....	52
Santrauka.....	54
Šaltiniai.....	56
Naudota literatūra.....	57
Priedas	

Ivadas

Suomių ir lietuvių–lenkų kultūriniai bei literatūriniai ryšiai, prasidėję XIX amžiaus pabaigoje, nebuvo visiškai atsitiktiniai. XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje Suomijoje pradėta domėtis lenkų literatūra. Būtent tuo metu žymiausi suomių literatūros atstovai pradėjo bendrauti su lenkų literatais, tyrinėti lenkų literatūros istoriją ir, svarbiausia, pradėjo ją populiarinti Suomijoje.

Kalbant apie pirmuosius tyrimus, susijusius su Lenkija ir Lietuva, minėtini du suomiai: Helsinkio universiteto slavistikos fakulteto profesoriumi Jooseppi Julius Mikkola ir jo žmona rašytoja Maila Talvio. XIX amžiaus pabaigoje jie turėjo progą susipažinti su Baltijos šalių kultūromis ir žmonėmis. Kelionių po Baltijos šalis tikslas buvo ne vien tik malonus laiko leidimas, bet taip pat kalbų mokymasis bei susipažinimas su lenkų ir lietuvių kultūromis.

Suomių rašytoja Maila Talvio, kelionių metu po Lietuvą, susipažino su lietuvių ir lenkų kultūros žmonėmis, su kuriais palaikė vėliau ryšius. Tie žmonės buvo gerai žinomi lietuvių kultūros veikėjai Zofija ir Petras Kriaučiūnai, lietuvių rašytojas ir poetas Vincas Kudirka. Užnemunėje, Gardino priemiestyje, Maila Talvio taip pat susipažino su tuo metu ten gyvenusia lenkų rašytoja Eliza Ožeškova. Apie suomių rašytojos palaikytus ryšius su būtent šiais lietuvių ir lenkų literatūroms svarbiais asmenimis galima daug sužinoti iš jų išlikusių XIX amžiaus pabaigoje laiškų. Ši korespondencija pateikia daug istorinių, kultūrinių bei literatūrinių faktų, susijusių su trijų valstybių žymiais žmonėmis bei jų aplinka.

XIX amžiaus pabaigoje Maila Talvio mažą Lietuvos kraštą Suomijoje išpopuliarino, rašydama straipsnius į tuo metu prestižinius suomių laikraščius ir žurnalus, kuriuose pasakojo apie lietuvių papročius, kalbą, gamtą bei čia pažintus žmones. Jos įnašas į lietuvių kultūrą bei literatūrą XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje iš tiesų buvo nemažas.

Taip pat vertas dėmesio Joos. J. Mikkolos ir Mailos Talvio lenkų literatūrinis salonas, įrengtas jų pačių namuose Helsinkyje. Su šiuo salonu susijęs lenkų literatūros populiarinimas, stiprus susidomėjimas lenkų–lietuvių kūrėjais. Šalia prof. Joos. J. Mikkolos ir jo žmonos Mailos Talvio ypač minėtini Veikko Antero Koskenniemi ir Viktor Kustaa Trast, kurie, paskatinti prof. Joos. J. Mikkolos įkvėpimo, nuodugniai ištyrė lietuvių–lenkų poeto Adomo Mickevičiaus asmenybę bei kūrybą.

XIX amžiaus pabaigoje suomių spaudoje pasirodė pirmieji nedidelės apimties straipsniai apie Adomą Mickevičių, taip pat buvo pradėta versti jo kūryba. Pirmasis Suomijoje pasirodęs straipsnis apie lietuvių–lenkų poetą sietinas su Joos. J. Mikkolos pavarde. Vis dėlto suomių visuomenės pažintis su šiuo poetu prasidėjo šiek tiek vėliau, t. y. XX amžiaus pirmojoje pusėje, kai į suomių kalbą buvo išversti reikšmingiausi jo kūriniai („Ponas Tadas“, „Konradas Valenrodas“, „Gražina“). Tuo pačiu metu taip pat pasirodė didesnės apimties kritikos darbų apie Adomo Mickevičiaus asmenybę ir kūrybą.

Daugelis suomių kritikų ir vertėjų, remdamiesi XIX amžiaus kultūrinio, visuomeninio ir politinio gyvenimo aspektais, atskleidė suomių skaitytojams A. Mickevičiaus asmenybės formavimosi procesą, iškėlė pagrindines poeto kūrinių idėjas. Dažniausiai A. Mickevičiaus kūrinių tematika ir pagrindiniai veikėjai siejami su paties poeto asmenybe, jo jausmais ir gyvenimo tikslais, pagrįstais tautos istorija ir likimu.

Suomių vertėjai ir kritikai bandė poeto kūriniuose išvelgti kažką bendra lenkams ir suomiams. Faktas, kad A. Mickevičius priklausė dviems kultūroms, suomiams buvo visiškai įprastas ir logiškai suprantamas. Suomių kritikai suvokė A. Mickevičių kaip poetą, atsidūrusį dviejų kultūrų sankirtoje, nes pačių suomių literatūra nuo senų laikų egzistuoja dviem kalbomis – suomių ir švedų. Panašiai atsitiko XIX amžiaus Lietuvos teritorijoje, kai dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių dviejų kultūrų – lietuvių ir lenkų – susidūrimas buvo neišvengiamas. Tai iš dalies ir paskatino suomių vertėjus bei kritikus susidomėti A. Mickevičiumi.

Šiame darbe aprašomuoju metodu siekiama atskleisti XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios suomių ir lenkų–lietuvių kultūrinius bei literatūrinius ryšius. Darbą sudaro dvi dalys.

Pirmojoje dalyje aprašoma XIX amžiaus pabaigos užsimezgusių suomių ryšių su lenkais ir lietuviais pradžia. Plačiau nagrinėjama Mailos Talvio korespondencija su lietuvių ir lenkų kultūros veikėjais: Zofija ir Petru Kriaučiūnais, Vincu Kudirka ir Eliza Ožeškova.

Mailos Talvio korespondencija su E. Ožeškova Lietuvoje dar visiškai nežinoma ir netyrinėta. Medžiaga, pateikta šiame darbe, Lietuvoje yra nauja, surinkta Varšuvos literatūros institute Elizos Ožeškovos archyve. Iki šiol žinomi išlikę septyni Mailos Talvio laiškų rankraščiai adresuojami E. Ožeškovai.

Antrojoje dalyje aptariami A. Mickevičiaus kūrinių vertimai į suomių kalbą bei su jais susiję svarbiausi suomių kritikos darbai. Taip pat pateikiamas A. Mickevičiaus santykis su Lenkijos ir Lietuvos valstybėmis iš suomių kritikų pozicijų. Be to, šioje darbo

dalyje apžvelgiamas reikšmingiausių poeto kūrybinių vertinimų suomių kritikoje. Plačiau nagrinėjami kelių suomių mokslininkų – V. A. Koskenniemi, V. K. Trasto, Joos. J. Mikkollos, Vappu Roos, Lauri Viljaneno, taip pat suomių spaudoje paskelbto lenkų kritiko Juliano Krzyżanovskio – požiūriai į A. Mickevičiaus eilėraščių rinkinį „Baladės ir romansai“, istorines poetas „Konradas Valenrodas“ bei „Gražina“, poemą „Ponas Tadas“, kuri suomių kritikų dažnai buvo vadinama tautiniu epu arba epopėja, ir dramą „Vėlinės“.

Iki šiol Lietuvoje šia tema nepasirodė jokių išsamesnių darbų. Medžiaga apie A. Mickevičių buvo rinkta Suomijoje ir Lenkijoje. Taigi darbe remiamasi suomiškais ir lenkiškais šaltiniais, kurie Lietuvoje dar nežinomi arba mažai žinomi. Darbo autorė rado keletą naujų straipsnių suomių kalba apie minėto poeto kūrybą, todėl jau anksčiau tyrinėta medžiaga yra praplėsta naujais duomenimis.

Lietuvių literatūrinėje spaudoje buvo paskelbti du šio darbo autorės straipsniai: Kasperovič R. Adomo Mickevičiaus vertinimas suomių literatūros kritikoje // Šiaurės Atėnai. 2002. Gegužės 25. Nr. 20 (606), p. 6; Kasperovič R. Adomas Mickevičius suomių literatūros kritikoje // Žmogus ir žodis. 2003. 2 t. Nr. 5, p. 68-72.

Kai kurios šio darbo dalys skaitytos keliuose studentų mokslinėse konferencijose (išleistos pranešimų tezių knygutės): 2002 m. balandžio 23 d. III VPU mokslinėje konferencijoje pranešimas „Adomo Mickevičiaus vertinimas suomių literatūros kritikoje“, tas pats pranešimas skaitytas tų pačių metų balandžio mėnesį Kauno Vytauto Didžiojo universitete vykusioje studentų mokslinėje konferencijoje ir 2002 m. lapkričio 14-15 dienomis Latvijos universitete Filologijos fakultete studentų mokslinėje konferencijoje „Aktualūs baltistikos klausimai“, 2003 m. balandžio 7-11 dienomis Sankt Peterburgo universiteto studentų mokslinėje konferencijoje buvo skaitytas pranešimas apie „Pono Tado“ vertinimą V. K. Trasto darbuose ir 2003 m. 24-25 dienomis vėl Latvijos universitete Filologijos fakultete vykusioje konferencijoje „Aktualūs baltistikos klausimai“ – pranešimas apie „Vėlinių“ vertinimą V. K. Trasto darbuose. Nauja medžiaga apie suomių ir lenkų–lietuvių kultūrinius bei literatūrinius ryšius bus pateikta 2006 m. birželio 8-10 dienomis Klaipėdoje vyksiančioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija“.

1. Suomių ir lietuvių–lenkų kultūrinių bei literatūrinių ryšių pradžia

XIX amžius buvo labai painus dviejų tautų – lietuvių ir lenkų – gyvenime. Minėtina, kad būtent XIX amžiuje daugelis poetų ir rašytojų, gyvenančių Lietuvos teritorijoje, save laikė lenkais ir dažniausiai kalbėjo bei rašė lenkiškai. Nepaisant to, jų kūryboje nesunku išvelgti lietuviškų motyvų. Nagrinėjant XIX amžių, apie Lietuvą ir Lenkiją negalima kalbėti atskirai, nes šios dvi valstybės nuo XIV amžiaus buvo glaudžiai susijusios, dėl to šių jų kultūrinės ir istorinės realijos panašios. Kurį laiką tokio suvokimo, kad Lietuva ir Lenkija buvo dvi atskiros valstybės, iš viso nebuvo. XIX amžiuje didesnėje Lietuvos teritorijoje pagrindinė mokslo kalba buvo ne lietuvių, o lenkų. Ši aplinkybė skatino lietuvius kurti lenkų kalba. Tokia susiklosčiusi istorinė ir kultūrinė situacija svarbi tuo, kad XIX amžiaus suomių susidomėjimas lenkų literatūra neabejotinai susijęs su Lietuvos krašto kultūra, Lietuvoje gyvenusiais ir kūrusiais asmenimis.

Suomių, lenkų ir lietuvių draugystė sąlygota kelių priežasčių. Pirmiausia Suomiją, Lenkiją ir Lietuvą jungė carinės Rusijos priespauda, kurią suomia, bendraudami su lietuvių ir lenkų kultūrų žmonėmis, visada pabrėžė. Kita labai svarbi priežastis buvo suomių mokslininkų kelionės po Baltijos šalis. Yra žinoma, kad suomiams, studijuojantiems Helsinkio universitete slavistiką, buvo skiriamos stipendijos važiuoti į Vilniaus kraštą, Suvalkus bei Krokuvą atlikti įvairių tyrimų, taip neišvengiamai buvo užmezgami šių trijų kultūrų atstovų ryšiai (Manowska, 1993, 191).

Minėtinos dvi suomių pavardės, labai glaudžiai susijusios ne vien tik su lenkų, bet ir su lietuvių kultūra. Tai buvo žymus Helsinkio universiteto slavistas Joos. J. Mikkola (1866-1956) ir jo žmona Maila Talvio (1871-1951). Joos. J. Mikkolai gavus lėšų mokslinei kelionei į Baltijos šalis jaunoji suomių pora aplankė nemažai Lietuvos ir Lenkijos vietų, ilgam laikui palikusių jiems didelį įspūdį. Kelionės suomių paskatino publikuoti straipsnių apie aplankytas vietas bei žmones ir jų pažintas tradicijas. Žymaus suomių slavisto simpatija lenkams prasidėjo, dar studijuojant Helsinkio universitete.

XX amžiaus pradžios suomių literatūrinėje spaudoje Joos. J. Mikkola vadinamas Lenkijos ir lenkų tautos draugu. Pirmiausia jis buvo žinomas kaip talentingas kalbininkas, bet ir kaip literatas. Pirmasis prof. Joos. J. Mikkolos darbas buvo susijęs su kašubų tarmėmis. Vėliau suomių mokslininkas ėmė tirti baltų kalbas, ypač senąją prūsų kalbą, vokiečių kalba išleido tyrinėjimų knygą „Baltisches und Slavisches“ (1903).

Reikia pripažinti, kad Joos. J. Mikkolos tyrinėjimų akiratis buvo labai platus. Be

kalbotyros tyrinėjimų jis daug mažesnės ir didesnės apimties darbų paskyrė lenkų literatūrai. Vienas svarbiausių suomių mokslininko darbų buvo jo parašytas platus straipsnis apie lenkų literatūros istoriją, kuris sudarė nemažą Visuotinės literatūros istorijos dalį. Šiame veikale lenkų literatūros istorija užėmė 63 puslapius, iš jų 12 puslapių buvo skirta Adomui Mickevičiui, 3 – Henrikui Sienkevičiui. Joos. J. Mikkola visą savo gyvenimą sekė lenkų literatūrinį gyvenimą ir darbus, susijusius su jos populiarinimu Suomijoje. Vienas iš labiau žinomų lenkų–lietuvų kūrėjų kaip tik tapo A. Mickevičius, kurio kūryba buvo labai sparčiai verčiama į suomių kalbą. Šis suomių profesorius gerai pažino tokių lenkų rašytojų ir poetų, kaip: A. Mickevičius, Z. Krasinski, J. Slovackis, H. Sienkevičius, E. Ožeškova, kūrybą.

Joos. J. Mikkolos santykiai su lenkais tęsėsi labai ilgai. Pats Helsinkio universiteto profesorius daug kartų lankėsi Lenkijoje, be to, labai dažnai bendravo su lenkais Helsinkyje. 1890 metais Joos. J. Mikkola mėnesį gyveno Varšuvoje, kur susipažino su Zenonu Paderevskiu. Jaunas studentas pasirodė geras literatūros mokytojas: jiedu kartu lenkiškai skaitė ir nagrinėjo A. Mickevičiaus „Poną Tada“. Lenkas taip pat padovanojo suomiui šios poemos vieną egzempliorių su dedikacija, parašyta lenkų kalba (Przeгляд Polsko-Fińsko-Estoński, 1936, 9). Šita užuomina nebuvo atsitiktinė, nes vėliau suomių mokslininkas parašė kelis straipsnius apie A. Mickevičių.

Joos. J. Mikkola palaikė ryšius su lenkais ne vien tik lankydamasis Lenkijoje ar dirbdamas universitete. Būtent jo namuose Helsinkyje buvo atidarytas žinomas lenkų literatūros ir kultūros salonas, kuriame lankėsi lenkų tautybės žmonės. Vėlesnis susidomėjimas lenkų kultūra ir literatūra kilo iš Mikkolos namų, kuriuose XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje buvo suburiami įvairių pažiūrų lenkų kultūros žmonės.

Reikia paminėti dar vieną to meto svarbią pavardę, susijusią su šiuo literatūriniu ir kultūriniu salonu, – tai V. A. Koskenniemi (1885-1962), kuris XIX amžiaus pabaigoje buvo žinomas kaip daug žadantis suomių poetas, vėliau literatūros kritikas. Lankydamasis Mikkolų namuose jaunas poetas daug bendravo su Joos. J. Mikkolos žmona Maila Talvio. Jį galima būtų pavadinti nuolatinio tų namų gyventoju, kuris daug nuveikė Mailos Talvio labui. Jiedu XX amžiaus pradžioje keliavo literatūriniais tikslais po Europą, paskui V. A. Koskenniemi tapo suomių rašytojos asmeniniu patarėju bei globėju literatūriniais klausimais. Galima pastebėti, kad V. A. Koskenniemi garsino Mailą Talvio, o ji – jį.

Mikkolų namuose draugystė su lenkais truko iki trisdešimtųjų metų. Vėliau šių namų aplinka labai pasikeitė. Kultūros atžvilgiu svarbūs buvo būtent tie metai, kai juose lankėsi lenkų kultūros žmonės. Apskritai XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje Mikkolų namuose susiklostė tradicija domėtis lenkų kultūra ir literatūra, kuri buvo svarbi ir lenkams, ir lietuviams. Helsinkio universiteto profesoriaus Joos. J. Mikkolos įtaka buvo didelė, nes jis sugebėjo savo entuziazmu užkrėsti ir kitus lenkų literatūros tyrinėtojus. XX amžiaus pradžioje vienas jo studentų slavistų išvertė į suomių kalbą didesnę A. Mickevičiaus kūrybos dalį ir parašė monografiją apie šį lenkų–lietuvių poetą.

V. K. Trastas (1878-1953) ir buvo tas Joos. J. Mikkolos studentas, kuris, susidomėjęs A. Mickevičiaus kūryba, labai daug nuveikė poeto asmenybės ir darbų tyrinėjimų srityje. Taigi drąsiai galima tiegti, kad susidomėjimas lenkų kultūra ir literatūra kilo iš Mikkolų namų, kuriuose XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje rinkdavosi įvairių pažiūrų lenkų kultūros žmonės. Joos. J. Mikkola apskritai daug nuveikė tyrinėdamas slavų literatūras.

Aukščiau minėtas V. A. Koskenniemi išleido kelis literatūrinius straipsnius apie A. Mickevičiaus kūrinius. Kadangi A. Mickevičiaus kūrybos ir asmenybės suomių kritikoje vertinimai aptariami kitoje darbo dalyje, todėl šioje dalyje plačiau apie šį lenkų–lietuvių romantiką nenagrinėjama. Verta paminėti, kad A. Mickevičius buvo dažniausiai cituojamas įvairiuose prisiminimuose bei korespondencijoje, jo kūryba remiamasi aptariant įvairius klausimus, susijusius su lietuvių ir lenkų tautų istorija bei kultūrine veikla.

Pats Joos. J. Mikkola buvo labai atsidavęs Lenkijai ir jos tautai. Apie tai bylojo net mažiausios smulkmenos jo namuose ir ypač darbo kambaryje. Apie vyro santykį su Lenkija vėliau vienoje savo prakalboje pasakė jo žmona Maila Talvio: *Tapau prof. Mikkolos, Helsingforso universiteto slavų kalbų katedros vadovo, žmona. Būtent dėl to išsamiau susipažinau su lenkų literatūra. Mano vyras buvo ne tik mokslininkas, bet darbštus, entuziastingas slavistas. To dėka prieš keturiasdešimt metų turėjau galimybę susiruošti į pirmą kelionę po Lenkiją. Atostogavome. Deja, tuomet viešnagė Lenkijoje truko neilgai. Atėjo tautinės priespaudos metai. Suomija neteko turėtų teisių ir politinės bei kultūrinės laisvės. Bendras likimas dar labiau suartino mus su lenkais ir lenkų reikalais. Mūsų namuose vykdavo lenkų meninkų, mokslininkų bei tautinių veikėjų susitikimai. Mano vyro kabinete, virš rašomojo stalo, šalia T. Kosciuškos portreto, kabėjo Adomo Mickevičiaus atvaizdas. Mūsų namai Helsingforse buvo kupini lenkiškos*

dvasios...“ (Manowska, 1993, 193). Šitie Mailos Talvio pasakyti žodžiai puikiai parodė lenkišką atmosferą, vyravusią jų namuose. Mikkolų namai buvo būtent tas židinys, iš kurio vėliau kilo didžiulis susidomėjimas lenkų literatūra ir kultūra. Joos. J. Mikkola bei jo žmona Maila Talvio daug nuveikė įtvirtindami suomių bei lenkų–lietuvių literatūrinius ir kultūrinius ryšius ir populiarindami lenkų–lietuvių autorius Suomijoje.

Nemažai prie šito darbo prisidėjo suomių rašytoja Maila Talvio. Įdomu tai, kad ji buvo kilusi iš švedų šeimos pavarde Winter (iš čia suomių slapyvardis Talvio – žiema). Tai buvo viena populiariausių savo amžiaus moterų rašytojų Suomijoje, žymi savo jau anksčiau minėtu literatūriniu salonu. Maila Talvio taip pat buvo aktyvi visuomenės veikėja. Kritikos straipsniuose dažnai minima kaip nuolatinė savo vyro palydovė, padedanti jam spręsti svarbius mokslinius, kultūrinius bei literatūrinius klausimus.

Lenkų ir lietuvių literatūrai svarbus, be abejo, reiškiny, susijęs su suomių literatūriniais bei kultūriniais ryšiais, – Mailos Talvio santykis su lenkų literatūra. Ji lenkų literatūrinėje spaudoje vadinama lenkų literatūros vertėja į suomių kalbą. Įvairūs šaltiniai teigia, kad būtent ji išvertė daugelio lenkų rašytojų kūrinių į suomių kalbą. Maila Talvio žinoma kaip Henriko Sienkevičiaus, Elizos Ožeškovos, Bolesława Pruso kūrinių vertėja į suomių kalbą. Yra žinių, kad pats H. Sienkevičius raštu suteikė jai teisę savo kūrinius versti į suomių kalbą. Įdomu tai, kad šių vertimų autoryste po kurio laiko vis dėlto suabejota. Visiškai pagrįstai manoma, kad Mailos Talvio vertimų autorystė priklausė jos vyrui Joos. J. Mikkolai.

Perskaičius daug įvairios medžiagos, nesunkiai galima pastebėti, kad apie Mailą Talvio kaip apie vertėją buvo rašyta be jokių tikslų įrodymų. Apskritai tik tas faktas ir buvo žinomas. Išnagrinėjus plačiau Joos. J. Mikkolos kultūrinę veiklą, susijusią su lenkais ir Lenkija, nelieka jokių abejonių, kad suomių profesorius tikrai gerai mokėjo šitą kalbą, ko negalima buvo pasakyti apie jo žmoną.

Įdomus faktas, kad vertimai, po kuriais pasirašydavo Maila Talvio, buvo ne jos, o jos vyro Joos. J. Mikkolos. Apie tai rašyta viename lenkų literatūriniame žurnale. Straipsnio autorė Kristina Manowska rašė: *Tuo metu Maila nemokėjo nė vieno žodžio lenkiškai. Be to, suomių archyve radau originalius rankraščius, liudijančius apie tai, kad Joos. J. Mikkola yra Sienkevičiaus vertėjas į suomių kalbą, o ne Maila Talvio, kurios parašas kaip vertėjos figūruoja šių knygų leidimuose* (Manowska, 1993, 192). Nors čia kalbama apie H. Sienkevičiaus vertimus, bet iš to galima spręsti, kad pati Maila Talvio, nemokėdama lenkų kalbos, negalėjo versti apskritai jokių lenkų literatūros kūrinių. Kalbėdami apie E. Ožeškovos (1841-1910) kūrinius, išverstus į suomių kalbą pačių

Mikkolų, turime pastebėti, kad Mailos Talvio išverstas ir laikraštyje „Valvoja“ 1902 metais publikuotas vienas lenkų rašytojos vaizdelis „Rétis“ („Siteczko“). Be to, straipsnio autorė pabrėžė, kad E. Ožeškovos vaizdelio vertėja tikrai nebuvo Maila Talvio: *1902 metais pasirodė E. Ožeškovos novelės „Rétis“ vertimas, pasirašytas Mailos Talvio. Tai buvo neabejotinai Joos. J. Mikkolos darbas. Rankraščio fragmentai yra Suomijos Archyve. Svarbiausia, vertimas buvo parašytas spausdinimo mašinėle* (Manowska, 1993, 194). Taigi konkrečių įrodymų, kad tai tikrai buvo Mailos Talvio vertimas, nėra.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Maila Talvio tikriausiai šiek tiek suprato lenkiškai. Tai liudija jos ryšiai su žmonėmis, su kuriais ji bendravo. Suomų rašytoja lenkų kalba susirašinėjo su kai kuriais lietuvių šviesuoliais (pvz. Z. Kriaučiūnienė, V. Kudirka), puoselėjančiais lietuviybę, tačiau gerai mokančiais lenkų kalbą.

Nors nesutariama dėl Mailos Talvio vertimų autorystės, vis dėlto jos ir Joos. J. Mikkolos reikšmė suomių ir lenkų–lietuvių kultūriniais ryšiams buvo labai didelė. Būtent dėl šių dviejų asmenybių kilo susidomėjimas lenkų ir lietuvių kultūromis. Ryšiai tarp trijų – suomių, lenkų, lietuvių – kultūrų buvo nevienodi. Žinoma, didesnę reikšmę suomiams turėjo lenkų kultūra bei literatūra, nes suomių pora tiesiogiai bendravo su pačiais lenkais, vėliau vertė jų kūrinius. Vis dėlto negalima paneigti Mailos Talvio ir Joos. J. Mikkolos ryšių su Lietuva ir jos žmonėmis, su kuriais susipažino apsilankę Lietuvos krašte. Ypač svarbios buvo kelios pažintys, kurios tęsėsi gana ilgai. Lietuvoje Maila Talvio su vyru dvi vasaras praleido lietuvių kultūros veikėjų Kriaučiūnų namuose, čia susipažino su lietuvių šviesuoliais: Z. ir P. Kriaučiūnais, V. Kudirka. Tuo pačiu metu suomių pora Užnemunėje taip pat aplankė lenkų rašytoją E. Ožeškovą.

1.1. Mailos Talvio ryšiai su lietuvių kultūros veikėjais

Ankstesniame skyriuje buvo plačiai aprašyti pirmieji suomių bandymai suartėti su lenkų ir lietuvių kultūromis. Keliaudama po Baltijos šalis jaunųjų suomių pora ne vien tik susipažino su kai kuriomis šalimis, bet taip pat paliko vėliau užrašytus prisiminimus. Be prisiminimų išliko nemažai korespondencijos, kuri šiandien atskleidžia Mailos Talvio susidomėjimo lietuviais priežastis. Šis skyrius skirtas Mailos Talvio ir jos draugystei su Zofija Kriauciūniene (1846-1912) ir Petru Kriauciūnu (1850-1916) bei Vincu Kudirka (1858-1899) aptarti.

XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje Lietuva suomiams tapo žinoma būtent tik Mailos Talvio ir Joos. J. Mikkolos dėka. Savo straipsniuose, spausdintuose suomių laikraščiuose, Maila Talvio supažindino suomių skaitytoją su Lietuvos istorine, kultūrine bei politine situacija. Jaunai suomei didelį įspūdį paliko lietuvių Kalvarijos religinės apeigos, lietuvių liaudies dainos, kurių abiems suomiams pavyko išgirsti ir užrašyti. Vadindama Lietuvą dainų, žalios rūtos ir lelijos, pasakų ir lakštingalų šalimi suomių rašytoja stengėsi parodyti tautiečiams, kad ši šalis nepaprastai graži ir įdomi savo papročiais, žmonėmis ir gamta, tačiau engiama carinės Rusijos. Lietuvos padėtis ir su ja susiję kultūriniai reiškiniai suomių rašytojai buvo svarbūs. Maila Talvio XX amžiaus pradžioje per vieną savo išsakytą kalbą lietuvių šventės, vykusioje universitete, metu, ją užbaigė šitaip: *Dainų šalie, žalios rūtos ir lelijos krašte, pasakų ir lakštingalų šalie, tu gražioji Lietuva, surask save, visą save, tapk didele ir laiminga ir padovanok žmonijai savo laisvą ir laimingą aš* (Talvio, 1994, 309). Įsimintinas entuziastingas Mailos Talvio noras išvysti Lietuvą laisvą. Tokia kalbos pabaiga nebuvo atsitiktinė: XIX amžiaus pabaigoje, lankydamosi Lietuvos krašte, matė ją nusiaubtą bei nelaimingą.

Vėliau, 1947 metais, Maila Talvio išleido prisiminimus apie Lietuvą. Prisiminimų knygoje „Rukkaset ja kukkaset“ („Pirštinės ir žiedai“) atskleidžiama varginga lietuvių tautos padėtis: žmonės bijojo kalbėti su nepažįstamais, vengė jų ir tik nedaugelis į užsienio atvykėlius žiūrėjo su pasitikėjimu. Maila Talvio su vyru lankėsi Lietuvoje būtent tuo metu, kai buvo uždrausta lietuvių spauda, daugelis žmonių persekiojamų žandarų. Atvykusiems suomiams teko pamatyti didžiulį lietuvių tautos nuosmukį. Tik nedaugelis kovojo dėl lietuvių kalbos ir senų tradicijų išlaikymo. Kurį laiką stebėdami lietuvių spaudą iš arti abu suomiai svarbiausiu Lietuvos išlikimo garantu laikė tautos papročių išsaugojimą.

Maila Talvio, viešėdama Lietuvos krašte, su lietuvių šviesuoliais užmezgė ryšius, kurie vėliau peraugo į ilgą, nuoširdžią draugystę. Didelį įspūdį jai paliko tuo metu Zofija Kriaučiūnienė, suomės vadinama *tuo metu viena iš kultūringųjų lietuvių moterų ir Lietuvos jaunimo motina*, Petras Kriaučiūnas bei gydytojas Vincas Kudirka. Kriaučiūnų namuose suomių rašytoja kurį laiką gyveno, taigi pati stebėjo lietuvių gyvenimą ir suprato tautos politinę ir kultūrinę situaciją.

Kriaučiūnų namai XIX amžiaus pabaigoje tapo slaptu lietuviybės židiniu. Šalia kasdienių, niekam neįtartinų darbų buvo vykdoma kita, slapta ir mažai kam žinoma, veikla. Suomių pora, atvykusi iš tolimos šalies, sugebėjo pelnyti šeiminingą pasitikėjimą. Kriaučiūnai svečiams atskleidė savo namų paslaptis. Suomių literatai sužinojo apie knygnešius, slapta besilankančius Kriaučiūnų namuose ir atnešančius į jų namus uždraustų leidinių arba suteikiančius žinių apie naujausius įvykius. Savo ruožtu Maila Talvio stebėjo slaptą lietuviybės puoselėtojų veiklą ir vėliau ją aprašė, pateikdama suomių skaitytojams kaip kovos ir pasipriešinimo carinei Rusijai pavyzdį.

Suomiams išvažiavus iš Lietuvos jų draugystė su Kriaučiūnais nenutrūko. Labai svarbūs suomių–lietuvių kultūrinių ryšių tyrinėjimams turi Zofijos Kriaučiūnienės ir Mailos Talvio korespondencija. Kaip žinoma, buvo susirašinėta nuo 1894 iki 1906 metų. Laiškai rašyti lenkų kalba. Z. Kriaučiūnienės laišakai Mailai Talvio nebuvo vien asmeninio pobūdžio. Be kasdienių moterų rūpesčių juose galima rasti daug XX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios kultūrinių realių.

Svarbi lietuvių kultūros veikėjos laišku tema buvo Lietuvos istorinė situacija, kuri iš pagrindų žlugdė lietuvių kalbą, o su ja kartu ir kultūrą bei tautą. 1898 metų kovo mėnesį rašytame laiške, apdardama Lietuvos istorijos realijas, ponia Zofija rėmėsi citata iš A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“: *Vis dėlto pavydžiu tau, mieloji ponia, kad tau nereikia matyti to, ką mes matome. Ką atneš ateitis, nežinome. Tikriausiai bus dar blogiau negu dabartiniai įvykiai. O kovos? Žmonės išsklaidė žmones, kaip sako Mickevičius „Konrade Valenrode“* (Talvio, 1994, 309). Kriaučiūnienės laiško ištrauka Mailai Talvio perteikė ne vien tik istorinę lietuvių tautos situaciją. Akivaizdu, kad suomių rašytojai buvo gerai žinoma A. Mickevičiaus istorinė poema, kurioje aprašytos lietuvių kovos su kryžiuočiais. Šiuo atveju mūsų su kryžiuočiais paralelė buvo lietuvių kovos su carine Rusija, pasekmės gali būti tragiškos.

Lietuvių ir suomių moterų korespondencija paremta prisiminimais apie Lietuvos gamtą: mišką, gėles, Nemuną. Kaip matyti iš Z. Kriaučiūnienės rašytų laišku, Mailai Talvio labai patiko Lietuvos gamta, apie kurią nuolat buvo teirujamasi.

Galima pastebėti, kad tarp šių dviejų moterų užsimezgęs ryšys buvo labai glaudus. Tą patvirtino ir kreipiniai Z. Kriaučiūnienės laiškuose: *mano Dukrele, mano Mieloji Ponia, geroji ponia Maila*. Tokio pobūdžio kreipiniai rašomi tik artimiems žmonėms, taigi Maila Talvio per trumpą savo viešnagę Kriaučiūnų namuose sugebėjo pelnyti lietuvių meilę ir pagarbą.

Iš Z. Kriaučiūnienės laiškų galima spręsti, kad Maila Talvio jiems rašė gana dažnai, laiškuose pasakodama apie savo gyvenimą ne tik Suomijoje, bet ir kitose Europos šalyse. Detaliau apie suomių rašytojos keliones mažai žinoma, nes lietuvių apie jas užsimena tik vienu kitu sakiniu.

Maila Talvio Kriaučiūnais ir V. Kudirka susižavėjo dėl jų kovos už tėvynę, kuri, pasak rašytojos, buvo visiškai nereali ir nepasiekiamą: *Trys žmonės, neturėję kito siekio, kaip visa savo esybe kurti svajonę apie tėvynę, trys žmonės, kurie priešingai bet kokiam sveikam protui užsispyrę kovojo už pavojingą ir kvailą savo svajonę, trys žmonės, kurie nesvyruodami atsisakė žemiškų gėrybių dėl tos pačios kvailos tėvynės meilės – dabar, kai žiūriu į juos pro metų dešimtmečius, ant jų galvų matau šventumo aureolę ir jaučiu, kad šita kvaila jų tėvynės meilė maitino visą anų laikų Lietuvą, iš kurios ir pakilo dabartinė Lietuva* (Talvio, 1994, 318). Kovos dėl tautiškumo ir savo valstybės bei kultūros išsaugojimo XIX amžiuje buvo svarbios ne vien tik Lenkijoje, bet taip pat ir Lietuvoje. Abu suomiai, keliaudami po kaimynines šalis, galėjo savo akimis įsitikinti, kad kova buvo arši, tačiau dažniausiai bevaisė. Mailą Talvio jaudino ir kartu žavėjo lietuvių pasipriešinimas carinei priespaudai, ji žavėjosi žmonėmis, kurie, netausodami savo jėgų, kovojo už tėvynės laisvę ir žadino tautos savimone.

Tokiu žmogumi Lietuvoje be Kriaučiūnų buvo lietuvių poetas, rašytojas, gydytojas Vincas Kudirka. Jo ir Mailos Talvio pažintis prasidėjo Kriaučiūnų namuose, kuriuose lietuvių poetas dažnai lankėsi. Suomių pora matė, kaip buvo areštuotas V. Kudirka. Tas vaizdas Mailai Talvio paliko slogų prisiminimą. Lietuvių poeto ir suomės draugystę nutraukė ne vien tik V. Kudirkos areštas, bet taip pat progresuojanti mirtina jo liga. Apie V. Kudirkos sveikatą su dideliu apgailestavimu Maila Talvio rašė: *Kudirkos sveikata anksti palūžo kalėjime. Kai jį antrą kartą uždarė į kalėjimą, visiškai pribalgė. Jis mirė greitai po to, kai parašė žemiau skelbiamus laiškus* (Nemuno krašto aidai, 1996, 344). Norėdama supažindinti suomių skaitytoją su V. Kudirkos asmenybe Maila Talvio suomių spaudoje išspausdino kelis jo rašytus laiškus.

Išliko tik trys Mailos Talvio į suomių kalbą išversti V. Kudirkos laišukai. Visi rašyti Mailai Talvio nuo V. Kudirkos. Jis su suomių rašytoja susirašinėjo 1894–1899

metais. Laiškų turinys labai paprastas: aptariamos svarbiausios Lietuvos politinės aktualijos, Kudirkos sveikata bei įkalinimas, domėjimasis Suomijos politiniais bei kultūriniais reikalais. V. Kudirkos laišakai pilni skausmo ir nevilties. Kaip ir daugelyje laiškų, suomiausi prisimenami su didele meile ir pagarba.

Viena iš svarbesnių tų laiškų temų buvo kultūrinės veiklos aptarimas. Tuo metu spaudoje pasirodė V. Kudirkos lietuviškų dainų rinkinys „Kanklės“, kurio vieną egzempliorių jis norėjo išsiųsti į Suomiją, bet, deja, nerasta būdų, kaip tai padaryti. Kitame laiške kalbama apie suomių knygą „Mäntyharjun kansanlauluja“ („Mäntyharju liaudies dainos“), kuriai pats V. Kudirka ruošė viršelį. 1895 metų laiške yra dar viena labai įdomi ir svarbi literatūrinė užuomina: V. Kudirka, reikšdamas padėką, suomių porai išsiuntė A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“ dainos „Vilija“ eilutes, kurias pats išvertė iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą. Susirašinėjimo tematika rodo, kad V. Kudirkos ir Mailos Talvio ryšiai nebuvo tokie tolimi, kaip šiandien linkstama manyti. Deja, tarp jų atsiradęs kultūrinis bendradarbiavimas, viena vertus, dėl cenzūros, kita vertus, dėl V. Kudirkos silpnos sveikatos, negalėjo ilgai tęstis.

Kultūriniai bei literatūriniai ryšiai išliko ne vien tik laiškuose. Yra žinių, kad Maila Talvio sukūrė apie V. Kudirką apysaką „Idėjos auka“ (1895), jo asmenybės bruožų randama romane „Dvi meilės“ (1898). Suomių rašytoja apie jį rašė savo vėlesniuose prisiminimuose.

Norėdama parodyti pagarbą ir meilę žmonėms, besiaukojantiems ir padedantiems savo tėvynei, Maila Talvio moksliniame-literatūriniame žurnale „Aika“ („Laikas“) išspausdino keturis lenkų rašytojos E. Ožeškovos ir tris V. Kudirkos laiškus, savo publikaciją pavadindama „Keli laišakai nuo Nemuno krantų“. Rašytoja suomių skaitytojams priminė lenkų ir lietuvių kovas už savo tautų laisvę bei jų kančias: *Dabar, kai tautos Nemuno pakrantėje naujai tvarko savo likimus, be abejonės, mintis sustoja prie tų lenkų ir lietuvių, kurie kentėjo dėl savo tautos ir kurie tautos vidurnakty sugebėjo matyti šviesius ateities sapnus.* Išaukštindama, jos manymu, svarbiausius to meto lenkų ir lietuvių tautų atstovus, apie kuriuos turėtų išgirsti žmonija, suomių rašytoja pratęsė: *Tarp jų ryškiausi buvo lietuviai gydytojas Vincentas Kudirka ir lenkų rašytoja Eliza Ožeškova. Čia spausdiname kelis jų laiškus ne dėl to, kad jų turinys labai reikšmingas (...), o dėl to, kad šiandien jų vardai atsidurtų mūsų lūpose ir galbūt jų kančias padarytų mums artimesnes. Tie kuklūs laišakai taip pat rodo, kad juo rašiusiujų mintys sukosi apie suomių ir Suomiją. Elizos Ožeškovos vardą žino visas civilizuotas pasaulis. Ji kaip rašytoja spėjo atlikti ilgą dienos darbą. Vincas Kudirka žinomas vien tik Lietuvoje (...).*

Kudirka buvo vienas tų apsišvietusių lietuvių ir tikriausiai talentingesnis už kitus, kuris tomis nepaprastai sunkiomis sąlygomis stengėsi palaikyti literatūrinį gyvenimą Lietuvoje (Nemuno krašto aidai, 1996, 343-344). Suomų rašytoja siekė išgarsinti jai patikusius Lietuvos žmones, atkreipdama dėmesį, kad svarbūs ir iškilūs tautos kovotojai už tautos laisvę nebūtinai yra žinomi pasauliui.

Mailos Talvio susidomėjimas būtent V. Kudirka ir Kriauciūnais buvo, be abejo, neatsitiktinis. Suomų rašytoja, viešėdama Lietuvoje, susipažino su jų interesais, siekais ir kasdieniais darbais. Jauna suomių moteris turėjo progą bendrauti bei tiesiogiai stebėti jų veiklą, patirti įspūdžių susirašinėdama su lietuvių kultūros žmonėmis.

1.2. Mailos Talvio ir Elizos Ožeškovos literatūrinė bei kultūrinė draugystė

Jau buvo minėta apie Mailos Talvio pažintį su lenkų rašytoja Maila Talvio. Jų ilgos ir gražios draugystės įrodymas – išlikę vokiečių kalba rašyti laišakai. Apie Elizos Ožeškovos ryšius su Suomija rašė taip pat Sulo Haltsonen (1903-1973) 1968 metais savo leidinyje „Eliza Orzeszko ja Suomija“ („Eliza Ožeško ir Suomija“). Suomų mokslininko tyrimai paremti dviejų moterų laiškais bei Mailos Talvio parašyta kalba mirus Elizai Ožeškovai. Be to, daugelyje suomių bei lenkų XX amžiaus pradžios literatūrinių leidinių užsimenama apie suomių poros ir Elizos Ožeškovos susitikimą netoli Kauno. Taigi XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje lenkų rašytoja Suomijoje tapo žinoma Joos. J. Mikkolos ir Mailos Talvio dėka.

Varšuvos Elizos Ožeškovos archyve buvo surasti septyni Mailos Talvio E. Ožeškovai 1895–1900 metais rašyti laišakai. Susirašinėta vokiečių kalba, nors laiškuose pasitaiko lenkiškų žodžių. Lenkiškai dažniausiai parašytas pasveikinimas arba linkėjimas. Šių dviejų moterų korespondencija buvo asmeninė. Laiškuose atsiskleidžia dviejų rašytojų interesai, literatūriniai ir kultūriniai ryšiai. Nors laiškų nėra daug, bet būtent šita korespondencija išryškino dviejų kultūrų susidūrimą, to meto Lenkijoje ir Lietuvoje vyravusią kultūrinę dviasią. Dviejų rašytojų asmeninių interesų fone galima daug ką sužinoti apie to meto aplinką.

Kaip žinoma, E. Ožeškova nuo 1890 iki 1896 metų vasaras praleisdavo Panemunėje, kur ne vien tik tvarkė dalykinius reikalus, bet retkarčiais priiminėjo svečius. 1895 metais ją aplankė ir minėta suomių pora. Manoma, kad susitikimas su E. Ožeškova buvo jau iš anksto suplanuotas. Tokį požiūrį paliudija pirmasis laiškas, rašytas E. Ožeškovai nuo Mailos Talvio 1895 metų liepos 18 dieną. Būtent šis laiškas buvo prašymas priimti suomių savo namuose, kitaip tariant, Maila Talvio šiuo laišku paprašė paskirti jiems susitikimą. Iki to laiko suomė neturėjo progos susipažinti su lenkų rašytoja. Laiške paaiškinama, kad jos vyras Joos. J. Mikkola, to meto Helsinkio universiteto docentas, tyrė lietuvių kalbą, todėl būtinai turėjo važiuoti į Lietuvą rinkti medžiagos. Iš laiško turinio taip pat paaiškėjo suomių rašytojos ir E. Ožeškovos susitikimo motyvai: norėta plačiau sužinoti apie E. Ožeškovos veiklą, nes vienas suomių laikraštis ruošėsi rašyti apie ją straipsnį, pati Maila Talvio gavo progą versti jos kūrinį į suomių kalbą. Kadangi suomiai tais metais viešėjo Lietuvoje, laiške paprašyta, kad atsakymas būtų nusiųstas ne į Suomiją, o į Kauną, kur, matyt, tuo metu laikinai buvo apsistoję suomiai.

Būtent šiuo laišku prasidėjo dviejų moterų draugystė, nes, be abejonės, E. Ožeškova sutiko priimti suomių savo namuose Panemunėje (dabar Užnemumė), netoli Kauno. Iš laiško turinio galima spręsti, kad Mailai Talvio tas susitikimas labai rūpėjo. Nors laiškas parašytas dalykiškai, bet galima pastebėti didelę pagarbą, išreikštą lenkų rašytojai, bei susižavėjimą ja.

Susitikimas įvyko liepos 26-27 dienomis. Savo įspūdžius apie jį vėliau prisiminimuose rašė Joos. J. Mikkola: *Kadangi buvome tarp pietų lietuvių, tai nuvykome prie Gardino, nes norėjome aplankyti ir pasveikinti garsią lenkų rašytoją Elizą Ožeškovą, kuri vasarojo prie Nemuno ir kurios kelias noveles mes, aš ir žmona, buvome išvertę į suomių kalbą. Truputį nepasitikėdama mus draugiškai priėmė elegantiška, kilmingos išvaizdos ponija. Bet neilgai trukus tas ledas sutirpo, ir rašytoja spėjo mums pašnibždėti, kad aplink ją knibždėte knibžda žandarų, teisingiau sakant, tvarkingos išvaizdos karininkų. Vis dėlto galėjome su ja valandėlę pabūti dviese ir šiek tiek pasikalbėti. Netoli Elizos Ožeškovos vilos buvo artilerijos poligonas Oranuose, kurių lietuviškas vardas Varėna. Jei ligi šiol nebuvome žandarų sąrašuose, tai dabar tikrai pakliuvome į juos. Eliza Ožeškova turėjo didžiulę patirtį aiškinti painiausias situacijas, ir ji įdėmiai klausėsi mūsų naujienų iš šiaurės kraštų, kuriuose nebuvo buvusi. Ji papasakojo, kad visados, kai nusileidžia naktis virš tėvynės, ji su žvake rankoje tamsoje eina nuo vyro prie vyro, nuo moters prie moters šnibždėdama, kad viltis neužgesusi. Kiekvienas, kuris dabar ją matė, tikėjo, kad taip ir bus (Talvio, 1994, 336). Akivaizdu, suomių porai ne iš karto pavyko užmegzti šiltus ir draugiškus santykius su lenkų rašytoja. Suomio prisiminimuose pabrėžiamas E. Ožeškovos veiksmų atsargumas ir nepasitikėjimas žmonėmis. Vis dėlto Joos. J. Mikkola ir jo žmona sugebėjo surasti bendrą kalbą su lenkų kultūros veikėja. Šiuo susitikimu prasidėjo ilgai truksianti kultūrinė bei literatūrinė draugystė, kurios įrodymas buvo ne vien tik Mailos Talvio ir E. Ožeškovos korespondencija, bet taip pat literatūrinės žinios Suomijoje apie lenkų rašytoją.*

Viename savo laiške, rašytame Leopoldui Méyetui 1895 metais, Eliza Ožeškova papasakojo apie susitikimą su suomių pora: *Turėjau taip pat labai ypatingą vizitą: tikrų suomių porą iš Helsingforso – ponus Mikkola. Jis yra Helsingforso universiteto docentas, ji 23 metų, antgamtiškai graži, protinga, pilna žavesio. Skaitė mano romanus švedų ir vokiečių kalbomis. Susidomėjo mano asmenybe ir, važiuodami į Veneciją, užvažiavo į Panemunę. Lenkiškai nemoka nė žodžio, prancūziškai tik supranta, gerai moka vokiškai, todėl mūsų pokalbis vyko dviem – prancūzų ir vokiečių – kalbomis. Kartu puikiai*

*praleidome laiką, ir tas apsilankymas mums visiems liko kaip žavus prisiminimas*¹ (Orzeszkowa 1955, 78-79). Iš laiško akivaizdu, kad suomia buvo susipažinę su E. Ožeškovos kūryba, todėl susitikimas tikrai buvo neatsitiktinis. Joos. J. Mikkola su žmona jau anksčiau buvo skaitę Elizos Ožeškovos kūrinių švedų ir prancūzų kalbomis. Deja, liko neaišku, kokie kūriniai buvo perskaityti, nes apie tai niekur neužsimenama.

Įdomu tai, kad apie Mikkolų susitikimą su E. Ožeškova žinojo ir Z. Kriaučiūnienė. Keliuose laiškuose lietuvių kultūros veikėja užsiminė apie lenkų rašytoją, todėl galima daryti išvadą, kad Z. Kriaučiūnienė ir E. Ožeškova galėjo būti pažįstamos. 1895 m. rugpjūčio 5 dieną Z. Kriaučiūnienė teiravosi, kodėl Maila Talvio savo laiške plačiau nepapasakojo apie apsilankymą lenkų rašytojos namuose (Nemuno krašto aidai, 1996, 169). Tų pačių metų rugsėjo 27 dienos laiške Z. Kriaučiūnienė vėl prašė detaliau papasakoti apie įvykusį susitikimą (Nemuno krašto aidai, 1996, 173). Dar vėliau viename savo laiške Z. Kriaučiūnienė pranešė Mailai Talvio apie E. Ožeškovos vyro mirtį.

Apie tolesnį Mailos Talvio ir lenkų rašytojos bendravimą galima spręsti iš likusių jų kelių laiškų bei E. Ožeškovos korespondencijos su kitais lenkų kultūros žmonėmis. Du vėlesni Mailos Talvio laišakai buvo parašyti 1895 metų rugsėjo 13 ir sausio 18 dienomis.

Rugsėjo 13 dienos laiškas rašytas Helsinkyje, abiem suomiams sugrįžus iš kelionės po Europą. Laiške Maila Talvio padėkojo už susitikimą E. Ožeškovos dvare. Rašoma, kad jaunesni suomia labai dažnai prisiminė ją ir jų bendrą vakarą, praleistą Panemunėje. Jaunajai suomei didelį išpūdį padarė Elizos auginamos gėlės, medžiai ir Nemunas. Be to, dėkojama už lenkų rašytojos draugiškumą, parodytą suomiams. Kitoje laiško dalyje pasakojami kelionės po Europą išpūdžiai. Taip pat žavimasi Suomijoje jau prasidėjusiu šaltu bet spalvingu rudeni.

Kita, žymiai svarbesnė šio laiško tema, buvo literatūrinių klausimų aptarimas. Suomių rašytoja pranešė, kad gavo E. Ožeškovos kūrinių „Bene nati“, kurio dalį jau išvertė jos vyras. Taip pat pranešama, kad Maila Talvio nuodugniai studijavusi lenkų literatūros istoriją. Simpatizuodama lenkams suomių rašytoja laikė garbės reikalu išgarsinti E. Ožeškovą Suomijoje.

Įdomus šio laiško akcentas – Joos. J. Mikkolos lenkiškai parašyta laiško pabaiga, kurioje išreiškiama didelė pagarba E. Ožeškovai bei dar kartą dėkojama už nepamirštamą vakarą Panemunėje. Be to, Helsinkio universiteto profesorius pažadėjo parašyti daugiau žodžių lenkų kalba kituose laiškuose.

S. Haltsoneno darbe skelbiama E. Ožeškovos atsakymo ištrauka į anksčiau minėtą

---

¹ Citatą iš lenkų kalbos vertė šio darbo autorė.

laišką. Lenkų rašytoja Mailai Talvio rašė: *Iš pradžių aš kovojau dėl moterų. Dabar to nedarau, nes turiu išspręsti svarbesnių klausimų. Be abejo, aš parašiau daug knygų: jos sudaro keturiasdešimt tomų, bet didelė jų dalis yra nepakenčiama banalybė. Tik penktadaliu savo darbų esu šiek tiek patenkinta. Kai apie mane rašysite, šito neminėkite. Pirmiausia visiems priminkite, kad labai svarbi mano gyvenimo dalis buvo vilties palaikymas gimtajame krašte, kaip raudonas siūlas per visą amžių vilkosi meilė Lenkijai* (Haltsonen, 1968, 7). Ši citata įrodo, kad moterys viena kita pasitikėjo, nes E. Ožeškova ryžosi atskleisti Mailai Talvio savo kūrybines nesėkmes. Taip pat pastebimas lenkų rašytojos patarimas, ką rašant apie ją, reikėtų pabrėžti suomių skaitytojams. Jos kova už gimtinės laisvę ir negeštanti viltis – tai svarbiausi dalykai, kuriuos rašytoja norėjo išryškinti.

Dar viename 1895 metų laiške, išsiųstame sausio 18 dieną, gvildenami kūrinių vertimų į suomių kalbą klausimai. Be asmeninių temų aptariama straipsnio apie E. Ožeškovą publikacija. Maila Talvio pranešė, kad straipsnis visiškai paruoštas, kuris suomių spaudoje pasirodys tik po Kalėdų.

Kartu su laišku Maila Talvio išsiuntė E. Ožeškovai naują suomių albumą, į kurį pateko „didžiausi rašytojai“. Tai buvo jaunų suomių poetų bei rašytojų albumas „Nuori Suomi“ („Jaunoji Suomija“), kuriame trumpai pateikiama žinių apie jų kūrybą bei asmenybes. Šiuo albumu Maila Talvio trumpai supažindino E. Ožeškovą su to meto žymiausiais suomių kūrėjais.

Tame pačiame laiške rašoma apie jauną lenkų pianistą, su kuriuo suomiai turėjo progą bendrauti lenkiškai ir tuo pačiu geriau pramokti lenkų kalbos. Šia pažintimi labai džiaugiamasi, nes, pačios Mailos Talvio žodžiais tariant, buvo pagilintos lenkų kalbos žinios bei nuostabiai praleistas laikas jauno lenko draugijoje.

Kitas laiškas, skirtas lenkų rašytojai, parašytas 1896 metų sausio 29 dieną. Maila Talvio parašė, kad nori išversti į suomių kalbą kokią nors E. Ožeškovos novelę. Būtent todėl suomei rūpėjo daugiau sužinoti apie jos novelių rinkinį. Be to, Maila Talvio norėjo tęsti savo straipsnį apie lenkų rašytoją, tačiau suomei pritrūko žinių. Kitas straipsnis apie E. Ožeškovą, kaip nurodyta Mailos Talvio laiške, turėjo pasirodyti tą pačių metų kovo mėnesį.

Daugiau negu po metų pertraukos Maila Talvio vėl parašė E. Ožeškovai. 1897 metais per vieną mėnesį (kovo 9 ir 22 dienomis) buvo parašyti du laišakai. Laiškų turinys nebuvo toks aktualus, kaip ankstesnių. Kovo 9 dienos laiške Maila Talvio nusiuntė savo nuotrauką ir informavo, kad apie devynis mėnesius su savo vyru gyveno užsienyje.

Laiškas buvo rašytas iš Peterburgo. Jame daug šiltų žodžių bei prisiminimų apie Nemuną. Apgailestaujama, kad suomia negalėjo dar kartą susitikti su lenkų rašytoja, nors susitikimo buvo labai laukiama. Maila Talvio taip pat pasiūlė lenkų rašytojai atvykti į Suomiją. Šiuo pasiūlymu, deja, E. Ožeškova niekada nepasinaudojo.

Kaip jau minėta anksčiau, dviejų moterų korespondencija buvo paremta ne vien tik literatūriniais reikalais. Šiuose laiškuose taip galima rasti įdomių faktų iš pačių rašytojų gyvenimo. E. Ožeškovos atsakymas į pastarąjį Mailos Talvio laišką nebuvo džiaugsmingas, o priešingai, pilnas liūdesio. 1896 metais mirė E. Ožeškovos vyras Stanislovas Nahorskis, už kurio ji ištekėjo 1894 metais. Tai buvo antroji lenkų rašytojos santuoka. Visiškai aišku, kodėl kitas laiškas E. Ožeškovai buvo parašytas taip greitai. Jame Maila Talvio išreiškė užuojautą dėl vyro mirties. Kartu su reiškia užuojauta ir paguodos žodžiais laiške daug prisiminimų apie jos vyrą iš ankstesnio susitikimo. Suomų rašytoja aiškino, kad iš savo patirties žinanti, kokie artimi gali tapti vyras ir moteris, tačiau Eliza negalinti palūžti, nes labai reikalinga savo tautos žmonėms.

Kita to paties laiško dalis suteikė žinių, kad Maila Talvio gavusi E. Ožeškovos romaną „Bene nati“ ir jau perskaičiusi jos biografiją.

Iš to paties laiško galima spręsti, kad Maila Talvio labai norėjo vėl susitikti su įžymiąja lenke. Pati suomė šito noro negalėjo sąmoningai paaiškinti: *Aš jaučiu begalinį poreikį su Jumis susitikti, aš pati negaliu paaiškinti kodėl. Dabar dar labiau negu anksčiau. Aš turiu Jums tiek daug papasakoti...!* Akivaizdu, kad laiškas parašytas be priežasties, kalbama apie seserišką meilę, kurią Maila Talvio jautė E. Ožeškovai.

Šiame laiške išryškėjo dar vienas įdomus faktas iš suomių gyvenimo: du suomia aną vasarą praleido Pameranijoje ir Rytų Prūsijoje, kur Joos. J. Mikkola rinko kašubų tarmės medžiagą. Suomė laiške nuogaštavo, kad gyvenimo sąlygos buvo ne itin geros, bet pakentėti buvo verta, nes jos vyrui pavyko surasti daug įdomios ir naudingos medžiagos. 1896 metų sausio 29 dienos laiškas atskleidė daug realiųjų ne vien tik iš asmeninio lenkų ir suomių kultūros veikėjų gyvenimo, bet taip pat jų mokslinės veiklos dalelytę.

Yra žinoma, kad E. Ožeškova beveik po dvejų metų pertraukos, 1899 metų spalio 6 dieną, parašė laišką į Suomiją. Ji pranešė Mailai Talvio, kad negalės atvykti pas juos į svečius į Suomiją, nors labai norėtų pasipasakoti apie savo gyvenimą bei išklaudyti suomių rūpesčių jų aplinkoje. Šio laiško tikslas buvo noras sužinoti apie suomių žurnalą „Nyky aika“ („Dabartis“), kuriame lenkų rašytoja vylėsi išspausdinti savo novelės vertimą į suomių kalbą.

Mailos Talvio atsakymas išsiųstas 1900 metų sausio 10 dieną. Suomių rašytoja pranešė, kad būtent šis laikraštis negalės spausdinti jos novelės. Tuometinė valdžia pasiekė, kad būtų leistas mažos apimties laikraštis, veikiamas cenzūros. Maila Talvio taip pat pažadėjo pradėti veikti rudenį, nes Helsinkyje vasarą visas gyvenimas tarytum sustoja, nes daug įstaigų mažiau dirba per vasaros atostogas ir todėl patogiausia būtų tvarkyti visus reikalus rudenį. Suomių rašytoja taip pat pasiūlė kitą žurnalą „Valvoja“. Jame buvo planuojama spausdinti išverstą į suomių kalbą E. Ožeškovos novelę. Pasak Mailos Talvio, skirtingai negu „Nyky aika“ „Valvoja“ buvo geriausias ir didžiausias XX amžiaus pradžios žurnalas. Tai buvo paskutinis žinomas Mailos Talvio laiškas, rašytas E. Ožeškovai. Kaip ir žadėjo paskutiniame laiške, Maila Talvio išspausdino novelės vertimą suomių literatūriniam žurnale „Valvoja“ 1901 metų trečiajame numeryje.

Iš šios trumpos pateiktų laiškų apžvalgos galima priėti išvadą, kad Mailos Talvio ir E. Ožeškovos korespondencija labiau buvo nukreipta į literatūrinius dalykus. Jų susirašinėjimo tikslas – noras išpopuliarinti lenkų rašytoją Suomijoje. Kodėl tokia nuoširdi dviejų moterų korespondencija nutrūko, nežinoma. Laiškų taip pat daugiau neaptikta.

Nors korespondencija nutrūko, vis dėlto E. Ožeškovos ir Mailos Talvio santykiai išliko draugiški. Apie tai galima spręsti iš žymiai vėlesnio lenkų rašytojos laiško, parašyto 1904 metais prof. J. Baudoin de Coyrtenay (1845-1929), kuriame prašoma pateikti Joos. J. Mikkolai pasirašyti jai labai svarbų raštą dėl Nobelio premijos gavimo. Laiške E. Ožeškova buvo visiškai įsitikinusi, kad Helsinkio universiteto profesorius neatsisakys pasirašyti tokio dokumento (Orzeszkowa, 1976, 68). Tais pačiais metais lenkų rašytoja gavo laišką su atsakymu, kad Joos. J. Mikkola raštą pasirašė (Orzeszkowa, 1976, 70). Toks suomių profesoriaus poelgis dar kartą parodė, kad E. Ožeškova iš tiesų buvo vertinama Suomijoje, nors šioje šalyje jos kūriniai nebuvo versti.

Verta atkreipti dėmesį į dar vieną įdomų faktą. A. Ožeškovai mirus Maila Talvio parašė nekrologą, kuriame pripažino ją geriausia lenkų rašytoja. Tai rodo, kad dviejų rašytojų draugystė buvo ilgalaikė ir garbinga.

XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje užsimezgusi Mailos Talvio pažintis su E. Ožeškova truko neilgai. Abi rašytojas labiausiai domino literatūriniai klausimai, susiję su E. Ožeškovos vertimais į suomių kalbą. Vis dėlto teko pastebėti, kad suomių literatūrinėje spaudoje pasirodė tik viena išversta novelė pavadinimu „Rétis“.

2. Adomo Mickevičiaus fenomenas suomių kritikų darbuose

Didesnio dėmesio suomių literatūrinėje spaudoje susilaukė lietuvių–lenkų poetas A. Mickevičius. Jis suvokiamas kaip dviejų kultūrų – lenkų ir lietuvių – poetas. Jo kūryboje vienodai svarbūs ir lenkiškieji, ir lietuviškieji motyvai. Apie tai XIX amžiaus pabaigoje buvo užsiminusi suomių rašytoja Maila Talvio savo laiškuose ir publicistikoje bei jos vyras profesorius Joos. J. Mikkola viename savo straipsnyje. Apskritai su šiomis pavardėmis sietinas pirmas bandymas supažindinti suomių skaitytoją su A. Mickevičiaus fenomenu. Kaip jau anksčiau buvo rašyta, šis poetas užėmė svarbią vietą suomių literatūriniam gyvenime. A. Mickevičiaus pavardė taip pat dažnai minima suomių ir lenkų–lietuvių kultūrinio bendravimo metu, tačiau svarbesni ir išsamesni A. Mickevičiaus gyvenimo ir kūrybos tyrimai prasidėjo vėliau, todėl šiame skyriuje plačiau aptariami suomių kritikų darbai, susiję su minėtu poetu.

Suomių rašytoja Maila Talvio rašytuose laiškuose 1894 - 1895 metais iš Lietuvos centriniam laikraščiiui „Päivälehti“ („Dienraštis“), pasakodama apie Vilnių, aprašė senojo universiteto aplinkoje vyravusią A. Mickevičiaus dvasią. Viename savo laiške ji parašė: *Jauna, krauju trykštanti mergina, kuri vaikštinėja Vilniaus gatvėmis, - ar tik ne todėl savo draugei kalba pašnibždomis, kad bijo sudrumsti atmintinų vietų ramybę. O dabartinis jaunikaitis, žengiantis į tą kiemą, kur seniau buvo universitetas, kurio auditorijose Mickevičius ir jam lygūs klausė paskaitų, rinko lauro lapus nuo išminties medžio (...)* (Talvio, 1994, 242). Kitame savo laiške nusakydama Lenkijos ir Lietuvos santykį apie A. Mickevičių ji užsiminė šitaip: *Vykstant permainoms, visa lietuvių tauta verkė ir džiaugėsi: lenkų tauta su Lietuva ėjo ranka rankon, kaip didysis Mickevičius dainuoja, jos spindi lyg du nuostabūs brangakmeniai karūnoje* (Talvio, 1994, 238). Suomių rašytoja Tokios buvo Suomijoje pirmos žinios apie A. Mickevičių.

1899 m. suomių leidinyje „Valvoja“ („Prievaizdas“) pasirodė straipsnis, skirtas A. Mickevičiaus gimimo šimtmečiui paminėti. Straipsnį parengė profesorius Joos. J. Mikkola, pavadinęs jį „Vienas šimtųjų metų minėjimu“ („Eräs satavuotismuisto“). Straipsnio pradžioje suomių mokslininkas apžvelgė Lenkijos ir Lietuvos tarpusavio kultūrinius ir politinius santykius, apibrėžė A. Mickevičiaus vietą tarp šių dviejų kultūrų. Štai kaip jis apibūdino A. Mickevičiaus gimtąjį kraštą: *Mūsų poeto (t. y. A. Mickevičiaus) gimtinė, kurioje gyvena baltarusiai, priklauso buvusiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijai. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žmonės buvo pirmiausia dviejų tautybių: didesnėje šiaurinėje dalyje – lietuviai, mažesnėje pietinėje*

dalyje – baltarusiai. Unijos su Lenkija laikais krašto privileijuotas sluoksnius perėmė lenkų kalbą ir kultūrą, kuri darė nemažą įtaką lietuvių kultūrinei ir tautinei savimonei. Anais laikais tai sulenkėjusiai šlėktai priklausė ir A. Mickevičiaus tėvai. Tarp aristokratų augęs Adomas jau iš mažens nuodugniai susipažino su senovės Lietuvos šlėktos nuostabiais papročiais ir buitimi, kuriuos jis vėliau taip meistriškai aprašė (Mikkola, 1899, 36-37). Joos. J. Mikkola A. Mickevičiaus tėvus kildino iš sulenkėjusios šlėktos, kuri laikėsi senovės lietuvių papročių ir tuo pat metu stengėsi perimti kai kuriuos lenkų kultūros elementus. Suvokiama, kad abi kultūros paliko ryškų pėdsaką poeto gyvenime. Savo straipsnyje profesorius Joos. J. Mikkola taip pat pateikė plačią A. Mickevičiaus biografiją, aptarė jo kūrybą, pristatė suomių skaitytojams „Poną Tada“, trumpai perpasakodamas kiekvienos jo giesmės turinį, taip pat glaustai išanalizavo „Vėlines“, „Konradą Valenrodą“ ir „Gražiną“.

Tame pačiame „Valvoja“ numeryje pirmą kartą buvo paskelbtas Otto Mannineno (1877 - 1950) „Vėlinių“ III dalies „Didžiosios Improvizacijos“ vertimas į suomių kalbą. Ši improvizacija buvo sąmoningai parinkta, nes Joos. J. Mikkola ir O. Manninenas norėjo pabrėžti panašias sunkias istorines sąlygas, kuriose buvo atsidūrusios Lenkija ir Suomija, bei perkelti į suomių kraštą lenkų nacionalinio išsivadavimo idėją. Abu suomiai akcentavo lenkų tautinės kovos idėją už nepriklausomybę. Verta pasakyti, kad vėliau Joos. J. Mikkola suomių enciklopedijose taip pat paskelbė didelės apimties straipsnių apie A. Mickevičiaus gyvenimą ir kūrybą.

A. Mickevičiaus kūryba Suomijoje pradėta versti XIX amžiaus pabaigoje 1898 m. suomių mėnesiniame žurnale „Kansan toveri“ („Liaudies draugas“) A. Mickevičiaus gimimo šimtmečio proga buvo publikuoti trys jo eilėraščiai suomių kalba: „Laurai“, „Jūros ramybė“ ir „Pilies griuvėsiai Balaklavoje“, kuriuos išvertė tuo metu jaunas suomių slavistas V. K. Trastas.

Susidomėjimas A. Mickevičiumi ir jo kūryba labai ryškus jo darbuose. V. K. Trastas į suomių kalbą išvertė didžiąją poeto kūrybos dalį: „Poną Tada arba Paskutinį antpuolį Lietuvoje“ (1921), „Konradą Valenrodą“ ir „Gražiną“ (1930), eilėraščių „Odė jaunystei“, dalį „Krymo sonetų“, taip pat keletą baladžių. 1936 m. serijoje „Pasaulio literatūros auksinė knyga“ („Maaailman Kirjallisuuden Kultainen Kirja“) pasirodė V. K. Trasto redaguota „Slavų literatūrų auksinė knyga“ („Slaavilaisten Kirjallisuuksien Kultainen Kirja), kurioje įdėti daugelį žymių slavų tautų rašytojų kūrinių arba jų fragmentų, išverstų jo paties. Šioje knygoje yra nemažai A. Mickevičiaus poezijos kūrinių arba jų ištraukų vertimų. Čia įdėta „Pono Tado“ ketvirtoji giesmė, baladė „Tėvo

sugrįžimas“, sonetas „Audra“ ir jau minėtas eilėraštis „Odė jaunystei“. Šioje antologijoje taip pat plačiai pateikta lenkų literatūros istorija, kurioje minimas ir pats A. Mickevičius kaip vienas svarbiausių XIX a. kūrėjų.

Iš V. K. Trasto darbų aišku, kad jis puikiai išstudijavo lenkų istoriją, tačiau, ką žinojo apie Lietuvą, sunku numanyti. Viename iš savo darbų jis rašė, kad 1789 m. Kalėdų išvakarėse Lietuvoje neturtingo advokato šeimoje gimė A. Mickevičius, kurio kūryba ir gyvenimas vėliau tapo nepakartojami. Tame pačiame darbe V. K. Trastas apibūdino poeto reikšmę lenkų tautai: *Lenkams Mickevičius yra kažkas daugiau negu didis poetas. Jis tapo jų aukščiausiu simboliu, panašiu į karališkąjį baltąjį erelį*“ (Trast, 1936, 358, 385). Akivaizdu, kad du teiginiai vienas kitam prieštarauja. Matyt, tokiai nuomonei susiformuoti padėjo XIX a. politinė ir visuotinė situacija.

Dar vienas – ne mažiau svarbus faktas – 1925 m. V. K. Trastas išleido monografiją „Adomas Mickevičius: Lenkijos tautinis poetas“ (Adam Mickiewicz: Puolan kansallisrunoilija“), skirtą A. Mickevičiaus asmenybei ir kūrybai. Savo monografijoje vertėjas ne tik plačiai pristatė A. Mickevičių suomių skaitytojams, bet taip pat įdėjo paties išverstus kelis poeto eilėraščius, kurie niekur kitur nebuvo publikuoti. Be to, monografijoje buvo bandoma paaiškinti A. Mickevičiaus kilmę. V. K. Trasto knygoje minimos dvi vienodai svarbios pavardės, susijusios su Lietuva ir Lenkija: *Iš Lietuvos Lenkija gavo tautinį veikėją – Kościuszko, Lietuva Lenkijai taip pat padovanojo tautinį poetą* (t. y. A. Mickevičių) (Trast, 1925, 9). Čia A. Mickevičius jau griežčiau priskiriamas lenkų tautai ir valstybei.

Netrukus V. K. Trasto vertimais susidomėjo kitas suomių literatūros kritikas V. A. Koskenniemis. Jis ne tik suomių literatūros kritikas, bet taip pat poetas, eseistas ir vertėjas. Pasižymėjo geru prancūzų, vokiečių ir skandinavų literatūrų žinojimu. Jis daug rašė apie Vakarų Europos literatūrą, taigi susidomėjimas A. Mickevičiaus kūryba buvo neatsitiktinis. Be to, jis turėjo ryšių su Lenkijos kultūros žmonėmis. 1918 m. parašė eilėraštį, skirtą Lenkijai „Runo vapaalle Puolalle“ („Eilėraštis laisvajai Lenkijai“), kuris buvo perskaitytas literatūriniame Mikkolų salone. Pasirodžius pirmiems V. K. Trasto vertimams, V. K. Koskenniemis pristatė juos suomių spaudoje.

1922 m. v. A. Koskenniemi išleido literatūros kritikos knygą „Knygos ir rašytojai“ („Kirjoja ja Kirjailjoita“), skirtą didžiausių pasaulio rašytojų kūrybai apžvelgti. Čia taip pat pasirodė platus straipsnis apie A. Mickevičiaus svarbiausią kūrinį „Poną Tada“. Antrą kartą V. A. Koskenniemis apie A. Mickevičių prakalbo 1934 metų lapkričio 11 dieną Helsinkio universitete, kuriame įvyko jubiliejinis poemos „Ponas

Tadas“ sukūrimo šimtmečio minėjimas. Suomių kritikas perskaitė pranešimą, skirtą „Ponui Tadu““, pavadintą „Adam Mickiewiczin „Pan Tadeusz“: 100 – vuotismuiston johdosta“ („Adomo Mickevičiaus „Pono Tado“ šimtmečio prisiminimo proga).

Viename iš savo straipsnių V. A. Koskenniemis panašiai kaip kiti suomių kritikai ir vertėjai išskėlė poeto lietuviškumo klausimą. V. A. Koskenniemis teigė, kad A. Mickevičiaus lietuviška kilmė įvairiais aspektais buvo ryški jo kūrinuose. Anot suomių kritiko, poeto pozicija tarp dviejų tautų ir kalbų buvo iš tiesų savita. V. A. Koskenniemio pastebėjimu, jis vienintelis žinomas lenkų–lietuvių poetas, kuris per tautų ir kalbų ribas įveikė kelią į pasaulio literatūrą (Koskenniemi, 1955, 587-588).

Šiek tiek vėliau, XX amžiaus viduryje, apie A. Mickevičių rašė žurnalistė V. E. Roos (1910-?) savo knygoje „Nuo Dantės iki Dikenso“ („Dantesta Dickensiin“, 1946), kurioje daugiau kalbama apie poeto gyvenimo vingius. A. Mickevičiaus kūrybos autorė beveik nenagrinėjo.

V. Roos savo knygoje atkreipė dėmesį į poeto santykį su gimtojo krašto gamta. Pabrėžiamas A. Mickevičiaus prierašumas gimtosioms vaikystės vietoms. V. Roos teigė, kad vaikystėje patirti išpūdžiai, glaudus ryšys su jį kadaise supusia aplinka poeto atmintyje niekada neišblėso. Savo nuomenę autorė iliustravo citata iš „Pono Tado“, kurioje vaizduojama laukinė Lietuvos gamta, labai mėgstama poeto:

Któż zbałał puszcz litewskich przepastne krainy,
Aż do samego środka, do jądra gęstwiny?
Rybak ledwie u brzegów nawiedza dno morza;
Myśliwiec krąży koło puszcz litewskich łoża,
Zna je ledwie po wierzchu, ich postać, ich lice,
Lecz obce mu ich wewnątrz serca tajemnice;
Wieść tylko albo bajka wie, co się w nich dzieje.²

(Mickiewicz, 1965, 116)

Norėdama labiau pabrėžti poeto ryšį su gamta, V. Roos pacitavo paties romantiko žodžius apie vaikystės kraštovaizdžio reikšmę tolesniame jo gyvenime: *Į tą nekaltą, galingą laukinę gamtą, kuri kasdien atsineša naują žavesį ir naujų išgąsčių. Tuo pat metu joje kažkas žadina šventumą ir baimę... Būčiau laimingas, jeigu galėčiau savo eilėraščių atgarsyje pajusti audrų srtiprumą – tų siaubingų audrų, kurios kyla iš Centrinės Azijos aukštumų ir siaučia mūsų miškuose, išrauna iš žemės kelmus ir varto juos. Jų stūgavimo*

---

² Kas Lietuvos girias lig pat gelmių ištyrė,
Kur klaikūs tankumynai priblandoje svyrė?
Žvejys tinklus tik jūros pakrašty padriekia,
Medžiotojas girias tiktai iš krašto siekia,
Tik jų paviršių, garsą, išvaizdą pažįsta,
Bet jų paslapčių pasiekti neišdrįsta.
Tik pasakos ir dainos mums tatai apsakos (Mickevičius, 1978, 123).

metu žmonės klausosi žirgų žvengimo tarp senųjų mongolų ir lietuvių šmėklų. Pabaigoje poetas pridūrė: *Kiekvienas tikras slavų kaimietis yra dvasios žmogus* (Roos, 1945, 378-379). Autorė iškėlė ne vien tik gamtos vaizdus, ji norėjo parodyti paties poeto neramią sielą, kurioje, poetui atsidūrus tremtyje, viskas virė taip pat, kaip Lietuvoje siautė pakilusi audra. Atskleidžiama, kad poetui labai svarbus žmonių vidinis pasaulis, kartu pabrėžiama, kad žmogus ir gamta yra labai susiję.

Apie A. Mickevičių suomių spaudoje pasirodė ir daugiau straipsnių. 1907 metais suomių literatūriniame leidinyje „Aika“ („Laikas“) buvo publikuotas suomių rašytojo ir vertėjo Eino Kalimas (Eino Kalima, 1882 – 1972) straipsnis apie „Poną Tada“ ir kartu poemos vertimo ištrauka, išversta E. Kalimas. 1910 metais tame pačiame leidinyje pasirodė „Konrado Valenrodo“ įžangos bei dviejų pirmųjų giesmių V. K. Trasto vertimas į suomių kalbą. 1933 metais mėnesiniame žurnale „Nuori voima“ („Jaunoji jėga“) pasirodė žurnalistės Elizabeth Lizitzin straipsnis, skirtas trimis lenkų romantikams: A. Mickevičiui, Juliuszui Slovackiui (1809-1849), Zygmuntui Krasinskiui (1812-1859). Kitais metais leidinyje „Suomen Sotilas“ („Suomių kareivis“) buvo išspausdintas tarpukario laikotarpio lenkų rašytojo J. Kadeno-Bandrovskio (1885-1944) straipsnis „Pan Tadeusz Puolan Kansan Kirja“ („Ponas Tadas – lenkų tautinė knyga“). 1955 metais suomių laikraštyje „Helsingin Sanomat“ („Helsinkio žinios“) pasirodė slavistikos profesoriaus ir kalbininko Valentino Kiparsky (1904-1983) straipsnis „Puolan suuri Profeetta“ („Didysis lenkų pranašas“). Tais pačiais metais suomių poetas Arvo Turtiainen (1904-1980) kartu su kalbininku baltistu Eino Nieminenu (1891-1962) leidinyje „Uusi Puola“ („Naujoji Lenkija“) išspausdino straipsnį „Mickewicz on yhä edelleen elävä runoilija“ („Mickevičius vis dar gyvas poetas“). Šiame mėnesiniame žurnale ir tais pačiais metais pasirodė du straipsniai apie lenkų-lietuvių poetą: prof. J. Krzyżanovskio „Adam Mickiewicz“ ir kitas – nežinomo autoriaus. Šiais metais kilo ypatingas susidomėjimas A. Mickevičiaus asmenybe ir kūryba, nes buvo minimos poeto 100-sios mirties metinės. 1956 metais žurnale „Parnasso“ („Parnasas“) pasirodė įdomus profesoriaus Lauri Viljaneno darbas. Savo straipsnyje autorius prisiminė gerą O. Mannineno „Didžiosios Improvizacijos“ vertimą. A. Mickevičiaus kūrybą išsamiau nagrinėjo suomių slavistas ir polonistas S. Haltsonen (Kral – Leszczyński, 1977, 70-74).

Galima pastebėti, kad suomių literatūros kritikoje nuo XIX amžiaus pabaigos iki XX amžiaus antrosios pusės pasirodė nemažai darbų apie A. Mickevičių. XX a. pradžioje į suomių kalbą buvo išversta didžioji dalis svarbiausių jo kūrinių. Be to, 1925 metais V. K. Trastas išleido monografiją apie A. Mickevičių.

2.1 A. Mickevičiaus ankstyvosios kūrybos vertinimas

Suomių kritikoje A. Mickevičiaus kūryba buvo pradėta negrinėti nuo pačių jo ankstyviausių darbų, todėl šis skyrius skirtas poeto ankstyvosios kūrybos suomių kritikų vertinimo analizei. Detaliau detaliau į eilėraščių rinkinį „Baladės ir romansai“ bei poemas: „Konradas Valenrodas“ ir „Gražina“.

Verta pastebėti, kad būtent V. K. Trastas, A. Mickevičiaus kūrinių į suomių kalbą vertimų autorius, labai detaliai išnagrinėjo visą poeto kūrybą. Skirtingai negu kiti kritikai, jis atkreipė dėmesį į visus romantiko kūrybos etapus, pateikdamas tik lenkų-lietuvių poetui būdingų bruožų. Monografijos autorius chronologiškai aprašė ne tik A. Mickevičiaus gyvenimą, bet ir jo kūrybos procesą.

V. K. Trastas, rašydamas apie A. Mickevičių kaip apie poetą, atkreipė dėmesį, kad savo kūrybinio kelio pradžioje jis rašė klasikinius eilėraščius, bet susipažinęs su romantine srove pakeitė poezijos rūšį. To pasikeitimo įrodymas – pirmasis poeto eilėraščių rinkinys „Baladės ir romansai“.

Pastebima, kad pirmieji A. Mickevičiaus eilėraščiai buvo artimi liaudies kūrybai, nors visada buvo jaučiamas poeto išskirtinis talentas. Anot suomių kritiko, ji kūriniuose pastebima Fridricho Šilerio (1759-1805) įtaka, nors jaunas poetas brendo savarankiškai. Pirmuosiuose jauno poeto eilėraščiuose pabrėžiamas naujas žvilgsnis į ateitį.

V. K. Trasto teigimu, viena baladė iš rinkinio „Baladės ir romansai“ buvo itin reikšminga jo kūrybai bei vėliau visam lenkų romantizmui. Kaip ir daugelis kitų kritikų, jis atkreipė dėmesį į „Romantikoje“ iškeliamą *tikėjimo* ir *jausmo*, sudarančių gyvenimo pagrindą, svarbą:

Czucie i wiara silniej mówią do mnie
Niż mędrca szkiełko i oko.
Martwe znasz prawdy, nieznanne dla ludu,
Widzisz świat w prozku, w każdej gwiazd iskierce;
Nie znasz prawd żywych, nie zobaczysz cudu!
Miej serce i patrz w serce³

(Mickiewicz, 1965, 23).

Tikėjimas ir *jausmas* priešpastatomi *mokslui* ir *protui*. Šiuo atžvilgiu „Romantika“ įgijo didelę svarbą. Pasak suomių vertėjo, šiuo eilėraščiu buvo sąmoningai sukurtas naujos poezijos manifestas. Sąvokos *jausmas* ir *tikėjimas* tapo lenkų romantizmo

---

³ Jausmas pasako žymiai daugiau,

Nei akiniai arba akys.

Tu juk negyvą tiesą tegynei.

Ji ir neleidžia patirti Tau šio stebuklo, pažįstamo miniai!

Žvelk širdimi į širdį (Mickevičius, 1975,131).

simboliu. Pabrėžiamas faktas, kad dar būdamas jaunas A. Mickevičius tapo lenkų romantizmo pradininku (Trast, 1925, 34).

Suomių vertėjas akcentavo, kad būtent tas A. Mickevičiaus rinkinys, pasirodęs 1822 metais, suformavo naują lenkų literatūros epochą. Anot V. K. Trasto, rinkinyje išryškėjo stiprus poeto individualumas, meilės jėga ir kančia. Priduriama, kad šiuolaikiniam skaitytojui A. Mickevičiaus baladės ir romansai nesukėlė naujovės pojūčio, tačiau anais laikais jie suteikė smalsumo ir naujų poezijos perspektyvų. Visų pirma, baladėmis buvo sukurtas naujas tonas – jausmo išaukštinimas, nors kartu pastebima poeto nenatūrali neviltis bei tam tikrų motyvų pasikartojimas. Kritiko darbe minimi du dažniausiai pasikartojantys motyvai – nelaimingos meilės ir žmogžudystės motyvas. Jausmo jėga ir užsidegimas, pasak suomių kritiko, jaunojo poeto kūrybos pradžioje buvo ypatinga savybė. Anot suomių vertėjo, kaip tik tvirto tikėjimo, tylaus jausmo jėgos, pasižyminčios intensyvumu ir savitumu, motyvai suteikė poeto pirmajam rinkiniui išskirtinį patrauklumą (Trast, 1925, 36-37).

Pirmame poezijos rinkinyje poetas įdėjo taip pat įžangą, kurioje paaiškino romantinės poezijos prigimtį. V. K. Trastas pastebėjo, kad garsusis romantikas atsiskleidė ne vien tik kaip talentingas kūrėjas, bet ir kaip išprusęs literatūros estetikas bei teoretikas.

XIX amžiaus pradžioje viename iš savo straipsnių prof. Joos. J. Mikkola trumpai užsiminė apie A. Mickevičiaus poezijos rinkinį „Poezye“ ir atkreipė dėmesį į poeto vaizduotės turtingumą, jausmų stiprumą ir pakylėtą frazę. Pasak jo, tai sukėlė lenkų literatūroje permainas, susijusias su romantizmo ir klasicizmo kova (Mikkola, 1988, 1047). Galima lengvai pastebėti, kad abu suomiai išryškino tas pačias A. Mickevičiaus ankstyvosios poezijos ypatybes. Abiem atvejais buvo iškelta mintis, kad lenkų-lietuvių poetas pradėjo naują literatūros epochą – Romantizmą.

Žymiai vėliau, XX a. viduryje, lenkų literatūros kritikas J. Krzyżanovskis suomių leidinyje „Parnasso“ rašė apie A. Mickevičių kaip apie poetą, drąsiai pradėjusį literatūroje keisti tai, kas sena, ir kurti tai, kas nauja. Pasak jo, „Baladės ir romansai“ išsiskyrė tuo, kad A. Mickevičius įrodė šlėktos ir paprastų kaimo žmonių dvasinio gyvenimo panašumus. Atskleidžiama, kad poetas akcentavo meilę praeičiai, tautai, jos istorijai, kalbai ir papročiams. Taip pat aiškiai pabrėžiama, kad poetas atsisakė tradicinės literatūrinės tendencijos, pabrėžiančios herojiškumą, kylantį iš tolimos praeities. Epochos herojiškumą A. Mickevičius suprato savaip – herojaus kilnumas ir drąsa neturi priklausyti nuo jo kilmės. Iškeliamą mintis, kad poetas nepakluso anų laikų poetinėms normoms ir drąsiai skelbė savas mintis (Krzyżanowski, 1955, 3). Skirtingai negu suomių kritikai,

lenkų literatas pabrėžė A. Mickevičiaus kūryboje iškeltus tautos bei jos papročių ir istorijos motyvus.

Apie lenkų-lietuvių poeto ankstyvąją kūrybą buvo rašyta ilgą laiką: nuo XIX amžiaus pabaigos iki XX amžiaus vidurio. Visų minėtų kritikų darbuose pabrėžiamas ankstyvosios A. Mickevičiaus kūrybos naujoviškumas. Akcentuojamas jausmo ir tikėjimo stiprumas, kuris lietuvių ir lenkų literatūrose išryškėjo pirmą kartą.

Prie A. Mickevičiaus ankstyvosios kūrybas priskiriamos taip pat jo dvi istorinės poemos „Gražina“ ir „Konradas Valenrodas“, kurios suomių kritikoje sulaukė nemažai dėmesio. Didesnį dėmesį šiems kūriniams parodė tų kūrinių vertėjas į suomių kalbą, jau minėtas, V. K. Trastas ir žymus suomių kritikas V. A. Koskenniemis. Kitų kritikų darbuose apie šias poemas tik užsimenama vienu kitu sakiniu. Dažniausiai pabrėžiama tai, kad abiejose poemose apdainuojamos lietuvių kovos su kryžiuočiais.

V. K. Trasto pastebėjimu, „Gražina“ buvo pirmas poetinis pasakojimas lenkų literatūroje. Puikiai suvokiama, kad Gražina nebuvo istorinė asmenybė, o paties poeto sumanyta veikėja, tuo metu lenkų literatūroje tai buvo nauja ir įdomu. Tiek veikėjų, tiek gamtos vaizdavimas, pasak V. K. Trasto, buvo visiškai romantinis.

Suomių vertėjas pastebėjo, kad kai kurie poemos fragmentai yra tarsi „Iliados“ imitacija (Trast, 1925, 40). Įvykių gausa, besiilsint nakties sutemoms mėnulio šviesoje, priminė suomių vertėjui Homero eiles. Kaip pavyzdį V. K. Trastas pateikė šią „Gražinos“ ištrauką:

Juž noc pierzchała, juž róžane włosy
Zorz na wschodnim roztacza obłoku.
Bitwa wre dotąd, ślepe leca włosy,
Ni w tył, ni naprzód nie ruszono kroku;
A bóg zwycięstwa, przyszłe ważąc losy,
Równy krwi ciężar stąd i zowąd bierze,
A szala dotąd w równej stoi mierze.⁴

(Mickiewicz, 1982, 44-45).

Pastebima, kad mažame vientisame kūrinyje galima rasti daug smulkmenų, primenančių Homero eilių stilių. Pabrėžiama, kad poemos stilius buvo naujas jo laikų skaitytojams. Vertėjas akcentavo minties ir frazės ekspresiją, kuri pastebima ir gamtos vaizduose, ir herojų dialoguose.

---

⁴ Baisi naktis praėjo. Greitai švis,
Rytuos dangus lyg purpuru nulietas.
Nuožmi kova liepsnoja, verda vis,
O priešai vis nepajuda iš vietos.
Ir pergalės dievaičiui iš tiesų
Pasvert sunku svarstyklėmis jų bylą:
Vienodai kraujo ima iš visų,
Ir nė viena lėkštelė nepakyla (Mickevičius, 1975, 229).

Nagrinėdamas kūrinio aktualumą A. Mickevičiaus laikais, suomių kritikas pabrėžė, kad jaunimas „Gražina“ priėmė žavėdamasis, vyresnio amžiaus publikai poema didelio įspūdžio nepaliko. Toks santykis siejamas su romantikų ir klasicistų kova (Trast, 1925, 41).

Kitas suomių literatūros kritikas V. A. Koskenniemi, pristatydamas suomių skaitytojui „Gražinos“ turinį, atkreipė dėmesį į šioje poemoje aukštinamus patriotinius jausmus, kuriamą herojiškos asmenybės paveikslą, reprezentuojamą kunigaikštienės Gražinos, kuriai būdingas klasikinis antikos herojų primenantis pasiaukojimas. Pastebima, kad suomių kritikas jautė didelę simpatiją pasiaukojančiai dėl tėvynės Gražinai. Ypač pabrėžiamas lemtingas įvykis, kai Gražina matydama, kad jos vyras Liutauras, susivienijęs su kryžiuočiais, gali padaryti nepataisomą klaidą, pati apsirengusi vyro rūbais stojo į kovą su kružiuočiais ir žuvo. Liutauras, suvokęs savo klaidą, iš nevilties susidegino ant laužo, kuriame gulėjo Gražinos kūnas. Ši scena priminė V. A. Koskenniemiui senus lietuviškus papročius. Suomių kritikas taip pat pastebėjo, kad tokia savotiška melodraminė pabaiga atkartojosi J. Goethes baladės „Der Gott und die Bajadere!“ mintį (Koskenniemi, 1955, 588-589).

Svarbesnis tiek turiniu, tiek forma kitas A. Mickevičiaus kūrinys „Konradas Valenrodas“. Tai vienas iš romantiškiausių ir kartu tragiškiausių vaizdų, paimtų iš lietuvių kovų su kryžiuočiais XIII amžiuje. V. A. Koskenniemi, panašiai kaip ir „Gražinoje“, akcentavo tragiško herojaus vaizdą. Konradas Valenrodas turėjo priimti išdaviko vardą, kad būtų pasmerktas mirti atviroje kovoje su kryžiuočiais dėl tėvynės. Suomių literatas padarė išvadą, kad poemoje atsispindėjo herojaus besąlyginė pozicija, kurios pareikalavo poetinė fanatiška meilės jėga, įkvepianti patį poetą. Žinodamas anų laikų politinę Lenkijos situaciją, suomių kritikas išvelgė kovos su carine Rusija motyvą (Koskenniemi, 1955, 589).

Panašią mintį išskėlė „Konrado Valenrodo“ vertėjas į suomių kalbą V. K. Trastas. Analizuodamas antrą A. Mickevičiaus poemą, suomių vertėjas plačiai aprašė poeto gyvenimą užsienyje. Kaip žinoma, „Konradas Valenrodas“ buvo sukurtas poetui gyvenant Rusijoje. Apskritai Rusijos laikotarpis A. Mickevičiaus gyvenime buvo svarbus jo kūrybai. Ištremtas į Rusijos gilumą, poetas jautėsi vienišas ir nelaimingas. Jam buvo sunku susitaikyti su carinės Rusijos spauda ir paprastų žmonių nelaimėmis.

V. K. Trastas išvelgė kelias įdomias „Konrado Valenrodo“ parašymo smulkmenas. Jam buvo žinoma, kad tuo metu poetas gilinosi į Fr. Šilerio ir N. Machiavelio (Niccolo Machiavelli, 1469-1527) kūrybą, ieškodamas atsakymo į sau

užduotus klausimus. N. Machiavelis viename savo veikale rašė, kad tėvynės laisvei gelbėti reikia griebtis bet kokių kovos būdų. Suomų vertėjo pastebėjimu, A. Mickevičiui ši mintis pasirodė priimtina ir jis, remdamasis N. Machiaveliu, pasinaudojo dviem kovos būdais: liūto ir lapės. Užsidegimas parašyti naują kūrinį prilygo liūto jėgai, o lapės klastingumas slypėjo kūrinio turinyje. Poeto tikslas buvo sukurti kūrinį, kuris atskleistų engiamos tautos nelaimės, bet kurio turinio nesuprastų nei caro valdžia, nei pats caras. V. K. Trasto nuomone, po istorinių įvykių gausa buvo paslėptas stiprus poeto patriotinis jausmas (Trast, 1925, 58).

Lygindamas „Gražiną“ ir „Konradą Valenrodą“ suomių vertėjas pastebėjo, kad antrasis kūrinys sudėtingesnis ir tragiškesnis už pirmąjį, nors abiejų kūrinių pagrindinė mintis – kovoti pasinaudojus klaida ir išdavyste. „Konradas Valenrodas“, anot V. K. Trasto, sudėtingesnis tuo, kad poemoje išryškėjo herojaus tragiškas likimas. Konradas Valenrodas sąmoningai tapo didžiuoju kryžiuočių ordino magistru, lemiama akimirka pasinaudojęs savo padėtimi mirė, kad sunaikintų tėvynės priešą ir išgelbėtų savo tautą.

Analizuodamas Konrado asmenybės sudėtingumą, V. K. Trastas atkreipė dėmesį į jo vidinį konfliktą. Pasak suomių vertėjo, dviejų skirtingų meilės jausmų (meilė tėvynei ir meilė mylimajai) konfliktas pagrindinio herojaus viduje padarė jį įdomesnį ir patrauklesnį. Anot V. K. Trasto, būtent tai sudarė dramatiško herojaus vaizdą. Konradas – tai ne tik poeto vaizduotės sukurtas aklo keršto vedamas veikėjas, bet taip pat kenčiantis ir jaučiantis žmogus (Trast, 1925, 61).

Lenkų kritikas J. Krzyżanowski rašydamas apie „Konradą Valenrodą“ pabrėžė, kad poeto kūrybos motyvai turėjo didelę reikšmę ne tik lenkų, bet ir viso pasaulio literatūrai. Vienas šios istorinės poemos svarbiausių motyvų – nelaimingo kario motyvas. Atkreipiamas dėmesys, jog šioje poemoje išryškėjo kovojančio herojaus simbolis. Pastebima, kad vėlesni romantikai pradėjo kurti panašius herojus. Pasak lenkų kritiko, Konradas – herojus, turėjęs gyvenime vienintelį tikrą kelią ir dėl jo paaukojęs savo gyvybę (Krzyżanowski, 1955, 3).

Apibendrinant galima pastebėti, kad visi kritikai akcentavo panašius dalykus. Istorinės poemos, ypač „Konradas Valenrodas“, aiškinamos kaip tylus poeto pasipriešinimas caro valdžiai ir noras slaptai kovoti su ja, kas labai buvo aktualu ir lenkams, ir lietuviams, ir suomiams XIX-XX amžių sandūroje. Atkreipiamas dėmesys į tragiškus istorinių poemų herojus. Anot kritikų, „Konradas Valenrodas“ sudėtingesnė ir tragiškesnė poema negu „Gražina“.

Taigi ankstyvoji A. Mickvičiaus kūryba XIX a. pabaigoje ir XX amžiaus pirmojoje pusėje suomių kritikų buvo detalai išnagrinėta. Kartu su pirmaisiais vertimais pasirodė straipsniai, kuriuose buvo atskleista poeto kūrybos svarba lenkų literatūrai. Vis dėlto didžiausio dėmesio suomių kritikų darbuose susilaukė vienas iš svarbiausių A. Mickevičiaus kūrinių – „Ponas Tadas“.

2.2 „Ponas Tadas“ suomių kritikų darbuose

Praeitame skyriuje buvo pateikti suomių kritikų ir literatūros istorikų nuomonės apie A. Mickevičiaus pirmuosius kūrybinius bandymus. Kaip buvo užsiminta, didžiausio dėmesio suomių kritikoje susilaukė poeto epinė poema „Ponas Tadas“. Šiame skyriuje plačiau bus apžvelgtas „Pono Tado“ vertinimas didesniuose ir mažesniuose suomių kritikų darbuose. Apie šią A. Mickevičiaus poemą, be abejo, rašė jos vertėjas į suomių kalbą V. K. Trastas, literatūros kritikas V. A. Koskenniemi bei kiti suomių kritikai.

V. K. Trastas, nagrinėdamas „Poną Tada“, pirmiausia domėjosi poemos parašymo aplinkybėmis ir poeto vidine būseną. Jis stengėsi atskleisti, kaip A. Mickevičius jautėsi kurdamas poemą. Tuo metu didysis romantikas buvo ištremtas iš gimtosios šalies ir laikinai apsigyvenęs Prancūzijoje. A. Mickevičiaus prierašumas gimtajam kraštui jaučiamas visoje jo kūryboje, tačiau labiausiai išryškėjo emigracijos laikotarpiu.

Savo monografijoje V. K. Trastas atkreipė dėmesį į tai, kad tremtyje poeta kankino tėvynės ilgesys. A. Mickevičius vis dažniau traukėsi į prisiminimų pasaulį. Norėdamas pabrėžti ištremto poeto dvasinę būseną suomių vertėjas pateikė jo paties A. E. Odyneui rašytus žodžius. Viename laiške, skirtame draugui, A. Mickevičius rašė: *Aprašydamas kaimo vaizdus, jaučiuosi lyg būčiau Lietuvoje* (Trast, 1925, 105). Suomių kritikas atskleidė skaitytojui, kad lenkų–lietuvių poetui tremtyje buvo svarbi kūryba, per kurią jis galėjo grįžti į gimtąją Lietuvą. Minimas dar vienas svarbus faktas: seni prisiminimai dar labiau atgijo, kai A. Mickevičius 1831 metais po ilgos pertraukos susitiko su savo broliu ir senais pažįstamais Lenkijos apylinkėse.

Gyvenimas Prancūzijoje poetui atrodė niūrus ir nepakenčiamas, nors jis ir palaikė ryšius su ten gyvenančiais lenkais. Emigracijoje poeto asmeninės nesėkmės ir rūpesčiai vis labiau brendo. Anot suomių vertėjo, A. Mickevičius 1833-uosius metus praleido nuolatinėje kovoje tarp poetinio įkvėpimo ir nuostabaus paryžietiško gyvenimo, o pasibaigus vidinei kovai gimė meno kūrinys. Vis dėlto, V. K. Trasto nuomone, poemoje „Ponas Tadas“ nepastebima poeto vidinės kovos ženklų. Šiame kūrinyje tarsi gyva iškilo Lenkija ir jos tauta. Pabrėžiama, kad viskas apšviesta poezijos, tačiau niekur nebuvo išgalvoto idealizavimo. Netgi kasdieniškus vaizdus šioje poemoje lydėjo švelnus humoras. Pasak suomių vertėjo, karšta poeto širdis diktavo kiekvieną eilutę, todėl nepakartojamas poetinis genialumas viską labai meniškai išaukštino (Trast, 1925, 106).

Remdamasis lenkų kritiku Józefu Kallenbachu (1861-1929). V. K. Trastas akcentavo, kad pradėdamas kurti poemą apie tėvynę, poetas siekė aprašyti senąją idilišką smulkiosios šlėktos gyvenimą. Kaip žinoma, A. Mickevičius savo veikalą pradėjo kurti 1832 metų lapkričio pabaigoje, vadindamas jį tik *šlėktos poema*. Iki 1833 metų gegužės

mėnesio buvo sukurtos keturios giesmės. Kadangi susirgo A. Mickevičiaus geras draugas Stefan Garczyński, poetas turėjo savo darbą atidėti ilgesniam laikui. Tų pačių metų rugsėjo mėnesį po S. Garčynskio mirties A. Mickevičius toliau kūrė pradėtą poemą, bet jau pakeitęs jos koncepciją. Taip 1832-1834 metais Paryžiuje iš nostalgijos paliktai tėvynei buvo sukurta poema „Ponas Tadas“ (Trast, 1925, 107).

V. K. Trastas „Poną Tada“ vadino vienintele didele modernia epopėja pasaulinėje literatūroje. Pasak suomių vertėjo, tai, ką jautė poetas 1812 metais matydamas lenkų legionus – jų svajonės ir nusivylimas, vidinė kova ir meilė tėvynei – viskas nepaprastai kūrinyje suderinta su epine tyla. Jis teigė, kad poetas nesilaikė jokių estetinių taisyklių, o kūrė jas pats. Kaip pastebėjo V. K. Trastas, A. Mickevičius savo veikalo pradžioje nesikreipė pagal senąjį paprotį į mūžą, bet į Šventąją Mergelę, sukurdamas ekspresyvu palyginimą:

Litwo! Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie;
Ile cię trzeba cenić ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.
Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy
I w Ostrej świecisz Bramie!⁵

(Mickiewicz, 1965, 9)

Anot suomių kritiko, būtent netradicinis iki šiol poeto kreipimasis į Šventąją Mergelę sukėlė naujoviškumo įspūdį, nes minimi du vardai: Čenstakovos ir Aušros Vartų Mergelės.

Toliau ši nuomonė plėtojama remiantis poemoje pavaizduotais gamtos ir veikėjų paveikslais. Pirmiausia V. K. Trastą epe sužavėjo Lietuvos gamtos vaizdai. Juos kritikas įvardijo kaip geriausius iš geriausių visuotinėje literatūroje. Suomių vertėjas pabrėžė gamtos ir žmogaus egzistencinę vienovę, būties harmoniją. Kritikas iškėlė mintį, kad A. Mickevičiaus poemoje vienodai svarbu ir didžiulės audros, miškas, jo žvėrys ir patys smulkiausi objektai (grybai, varlės ar musės). Taip pat reikšmingi gamtos garsai ir spalvos. Pasak V. K. Trasto, A. Mickevičiaus aprašyta gamta – tai lietuviškoji Arkadija (Trast, 1925, 109).

Šalia idiliškų gamtos vaizdų svarbų vaidmenį vaidina taip pat poemos veikėjai, kurių čia galima rasti labai daug. Įprasta manyti, kad pagrindiniais veikėjais laikomi

---

⁵ Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju
Aš, ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.
Šventoji motina, Čenstakovos gynėja,
Tavim ir Aušros Vartai Vilniuje garsėja (Mickevičius, 1978, 15)

jaunasis Tadas ir Zosė. Tik vėliau kreipiamas dėmesys į kitus personažus. V. K. Trastas (vėliau ir V. A. Koskenniemis), rašydamas apie veikėjus, pirmiausia paminėjo Jaceką Soplicą, kuris lietuvių ar lenkų skaitytojui atrodė ne toks svarbus. Remdamasis autentiškais A. Mickevičiaus vaikystės prisiminimais, V. K. Trastas paaiškino šio veikėjo prototipą. Jan Soplica – A. Mickevičiaus senelio žudikas, apie kurio dingimą po siaubingo įvykio niekas nieko nesužinojo. Po kurio laiko, jau emigracijoje, A. Mickevičius jį prisiminė ir įamžino savo poemoje. Remdamasis Soplicos prototipu, poetas sukūrė veikėją, atgailaujantį už savo poelgius, besiaukojantį už tėvynę. Tokio motyvo įtraukimas į *dvaro pasaką*, suomių vertėjo nuomone, privertė A. Mickevičių atsisakyti idiliško vaizdavimo; tai suteikė poemai Waltero Scotto romanų dvasią (Trast, 1925, 107-108). V. K. Trasto teigimu, toks Soplicos elgesys atspindėjo A. Mickevičiaus išgyvenimus emigracijos metu. Suomių vertėjas stengėsi atskleisti paties poeto svajones, nusivylimą bei jo vidinius prieštaravimus.

V. K. Trastas akcentavo, kad ne mažiau reikšmingi ir kitų veikėjų paveikslai. Pasak suomių vertėjo, kiekvienas veikėjas iškilo prieš skaitytoją tarsi gyvas. Pastebima, kad kūrinyje pavaizduotas ramus ir idiliškas kaimo žmonių gyvenimas: besiverčianti žemdirbyste patriarchalinė lenkų tautos karta, mėgstanti laisvę, savo papročius ir nuoširdžiai garbinanti Dievą. V. K. Trasto nuomone, skaitytojui suteikta proga *pasivaikščioti senu gyvenimo takeliu*, tačiau, poemoje vaizduojamas gyvenimo būdas jau pradingo tarp kitų, naujų, kelių. Suvokiama, kad daugeliui dalykų tiko epitetas *paskutinis* – paskutinis antpuolis Lietuvoje, paskutinis teismo vykdytojas arba paskutinis senovės lenkų šventadienis. Suomių kritikas pabrėžė, jog poetas savo kūrinį rašė su didele meile ir atsidavimu, todėl akivaizdžios jos pastangos į viską išžiūrėti ir teisingai pavaizduoti jau nykstantį gyvenimo būdą. Pastebima, kad labai lengva pamėgti poemos aplinką ir veikėjus, paprastų žmonių silpnumą ir gerumą (Trast, 1925, 110).

V. K. Trasto raštuose atkreipiamas dėmesys į poemos humorą. Kaip žinoma, A. Mickevičiaus kūrinio humoras buvo savitas, V. K. Trasto darbuose jis dažnai vadinamas švelniu. Suomių kritiko nuomone, kūrinyje nebuvo Gogolio kūrybai būdingo ironiško atspalvio, kuris visiškai nesiderintų su A. Mickevičiaus poemos nostalgija. Dar labiau išryškindamas kūrinio svarbą, kritikas pateikė kito lenkų literatūroje romantiko J. Slovackio frazė: *Ponas Tadas yra labiau linksma negu liūdna poema, tačiau dažnai paviršutiniškai linksmi fragmentai sukuria liūdną nuotaiką* (Trast, 1925, 111). V. K. Trastas A. Mickevičiaus humorą taip pat apibūdino lenkų kritiko J. Kallenbacho žodžiais: *Humoras panašus į pievų ir miškų kvapą, kuriuo legviau kvėpuoti negu jį aprašyti*.

Poemos „Ponas Tadas“ skaitymas atgaivina kaip pasivaikščiojimas po gėlėtą pievą arba mišką, kaip spalvų švytėjimas, paukščių čiulbėjimas bei verdantis gyvenimas (Trast, 1925, 111).

Tokio pobūdžio kūrinys, V. K. Trasto teigimu, galėjo suteikti lenkų tautai naujų jėgų gyventi ir tikėti, atitolino neviltį ir skatino veikti. Be to, poemoje jaučiama viešpataujanti lenkų dvasia, todėl suomių vertėjo nuomone, šis kūrinys turėjo visišką teisę įgyti tautinės poemos vardą. Vis dėlto ši poema tapo visuotine, nes darė įtaką visiems nepaisant tautybės. Monografijoje pabrėžta, kad A. Mickevičiaus kūrinyje iškelta mintis, jog kiekviena tauta, tik būdama savimi, yra laiminga ir gali sukurti savo rojų (Trast, 1925, 111).

V. K. Trasto nuomone, XX amžiaus pradžioje „Ponas Tadas“ buvo gerai žinomas ir niekas neabejojo to kūrinio verte, tačiau visiškai kitaip jį vertino XIX amžiaus kritikai. Savo monografijoje V. K. Trastas akcentavo, kad poemos pasirodymas tarp emigrantų nesužadino ypatingo susidomėjimo. Tų minčių, kurias išreiškė poema, tuo metu niekas nesuprato ir neįvertino. Pabrėžiama, kad tik senos kartos rašytojas J. U. Niemcevič (1758-1841) savo užrašuose gėrėjosi poemos lengvumu ir skambesiu, o vėliau pasakė: *Šitame kūrinyje lenkų tauta gyvuos amžinai* (Trast, 1925, 112). Kūrinio svarbą taip pat suprato A. Mickevičiaus laikų romantikai, jau minėtas J. Slovackis ir Z. Krasinskis (1812-1841). Z. Krasinskio teigimu, *nė viena Europos tauta neturi tokio epo kaip „Ponas Tadas“. Jame paskendo ir „Don Kichotas“, ir „Iliada“ (...). Prieš šešerius metus skaitydamas „Poną Tada“ nesupratau visos jo didybės. Šiandien žemai nusilenkiu ir sakau: Tai yra epopėja. Daugiau nieko negalima pasakyti, o ir nereikia* (Trast, 1925, 112). Pateikdamas A. Mickevičiaus amžininkų nuomones apie jo kūrinį, V. K. Trastas atskleidė suomių skaitytojams, kad lenkų-lietuvių poetas jau tuo metu buvo labai vertintas. Romantiko amžininkai sugebėjo išvelgti tai, ką apgaulingu būdu norėjo pabrėžti pats A. Mickevičius, todėl, kaip tvirtino V. K. Trastas, poema per labai trumpą laiką įgijo savo vertę pasaulinėje literatūroje.

V. K. Trastas, pristatydamas suomių skaitytojams A. Mickevičiaus poemą, daugiausia rėmėsi autentiškais įvykiais, siejo poemos mintis su emigrantų sielvartu bei paties poeto išgyvenimais, pateikė įdomių A. Mickevičiaus laikų poetų bei kritikų nuomonių apie „Poną Tada“.

Kitas suomių kritikas V. A. Koskenniemis savo straipsniuose poemą analizavo labiau literatūriniu aspektu. Jis pripažino, kad poema užėmė išskirtinę vietą visuotinėje literatūroje. Suomių kritiko aiškinimu, poema ir savo dydžiu, ir turiniu prilygo

homeriškajam epui, kokį išleido naujų laikų literatūra – *savo didžiųjų graikų protėvių garbingą palikuonį* (Koskenniemi, 1922, 146). V. A. Koskenniemis pastebėjo, kad *retai europinė mūza gali pakilti į tas aukštumas, į kurias pakilo A. Mickevičiaus poema „Ponas Tadas“* (Koskenniemi, 1922, 147).

Labai gražiai V. A. Koskenniemis viename savo darbe A. Mickevičiaus kūrinį palygino su Dantės „Dieviškąja komedija“. Jis rašė, kad poema „Ponas Tadas“ sukurta panašiai kaip Dantės „Dieviškoji komedija“ – *iš emigranto sielos, benamio poeto, kuris savo fantazijos sparnais pakilo į rojų, tačiau kaip Viduramžių didžiojo poeto rojus yra už mirtingo Elizejaus ribų, įžymaus lenkų poeto tikrovė yra visiškai žemiška: dalis tos brangios žemės plutos, kurioje susijungia vaikystės prisiminimai, lenkų šeimos istorija, mylimos tautos praeitis ir ateitis, dalis žemės ant Nemuno kranto, kur auga auksiniai kviečiai, sidabriniai rugiai ir balti griekiai; kur viešpataudama linguoja vieniša kriaušė ir kur ant kalvos, apaugusios beržais, stovi pusiau medinis, pusiau akmeninis mylimiausias bajorų dvaras. Tai kitoks rojus negu Dantės, kuris savo poezijos pasaulyje yra vienintelis gyvas tarp mirusiųjų. A. Mickevičiaus poemoje iškyla pilna vilties, linksma, bet kartu kenčianti ir kovojanti žmonių karta* (Kral-Leszczynski, 1980, 96). V. A. Koskenniemis šiuo savo sakiniu norėjo pabrėžti A. Mickevičiaus poemos tikroviškumą bei natūralaus žmonių gyvenimo vaizdavimą. Suomių literatūros kritikas į pirmą vietą iškėlė poeto meilėtvynės gamtai ir tautai.

Panašiai kaip ir V. K. Trastas, V. A. Koskenniemis atkreipė dėmesį į poemos sukūrimo aplinkybes. Suomių kritikas teigė, kad „Ponas Tadas“ buvo sukurtas palyginti per trumpą laiką ir didžiulio įkvėpimu metu, tarytum be autoriaus didelių pastangų. Pastebima, kad turbūt pats A. Mickevičius nesuvokė sukūręs didelį ir vertingą epą. Iš pradžių, kritiko teigimu, poetas planavo sukurti kažką panašaus į J. Goethes „Hermann und Dorothea“. Abiejuose kūrinuose yra bendrų elementų. Vėliau A. Mickevičiaus poema didėjo ir peraugo į tautinį epą. „Ponas Tadas“, pasak V. A. Koskenniemio, puiki slavų tautos poema, XX amžiaus kūrinys, tapęs didžiulio liūdesio epu.

„Poną Tada“ suomių kritikas pavadino lenkų Iliada, kurioje, tiesa, niekas, neapsupo Trojos vartų ir nebuvo jokios kalbos apie dviejų kariuomenių susidūrimą, tačiau kuri turėjo savo Achilą, Menelajų, Odisėją, Hektorą ir Eleną. Antikinio epo herojus atitiko A. Mickevičiaus poemos herojai, perkeltiniu būdu prilygdami savo drąsa.

Panašiai kaip ir V. K. Trastas, V. A. Koskenniemis pagrindiniu poemos veikėju laikė ne Tada, o Jaceką Soplicą, tik vadino jį Robaku, kadangi toks buvo poemos veikėjo slapyvardis. V. A. Koskenniemis Robake matė žmogų, žadinantį kovos idėją. Kritikas

pateikė šio veikėjo gyvenimo aprašymą, norėdamas parodyti jo stiprų patriotinį jausmą ir nepalaužiamą tikėjimą laisvės atkūrimu. Robakas V. A. Koskenniemi apibūdinamas kaip *labai žemiška figūra, pilna silpnybių ir panašumų asmenybė*. Jo aistringa širdis, stiprus tikėjimas laisvės gražinimu, karštas patriotinis jausmas – visa tai, anot suomių kritiko, darė Robaką reikšmingą veikėją, be kurio poema neužimtų tokios svarbios pozicijos lenkų literatūroje (Koskenniemi, 1955, 536-537). Akcentuojama, kad pagrindinė šio veikėjo viltis ir gyvenimo paskirtis buvo sukelti maištą prieš rusus.

Pastebima, kad epe minimi įžymus lenkų legiono vadas Dombrowskis ir prancūzų karvedys Napoleonas, kuris kritiko apibūdinamas kaip *lenkų poemos Arėjas, karo dievas, kurio rankose buvo Europos tautų likimai, kai jaunojo Tado karta plaukė per Nemuną, kad prisidėtų prie lenkų legiono ir sudarytų kovojančių savanorių būrius* (Koskenniemi, 1955, 537). Pabrėžiama, kad į Napoleoną dedamos visos viltys išsivaduoti iš carinės priespaudos.

V. A. Koskenniemiui politinė Lenkijos (manoma, kad ir Lietuvos) padėtis buvo svarbi, nes suomia irgi patyrė rusų priespaudą, ir tam kritikas nebuvo abejingas. Rašydamas apie politinius įvykius, vaizduojamus A. Mickevičiaus poemoje, V. A. Koskenniemis teigė, kad panaši situacija vyravo ir Suomijoje tautinio išsivaduojamojo karo metais (Koskenniemi, 1955, 537). Suomių kritikas tuometinę suomių politinę situaciją metaforiškai apibūdino ištrauka iš „Pono Tado“:

Mowy starca krążyły we wsi po kryjomu;
Chłopiec, co je posłyszał, znikał nagle z domu,
Lasami i bagnami skradał się tajemnie,
Ścigany przez Moskali skakał kryć się w Niemnie,
I nurkiem płynął na brzeg Księstwa Warszawskiego.
Gdzie słyszał głos miły: „Witaj nam, kolego!“
Lecz nim odszedł, wyskoczył na wzgórek z kamienia
I Moskalom przez Niemen rzekł: „Do widzenia!“⁶
(Mickewicz, 1965, 37-38)

Suomių kritikas pabrėžė pranašumą prieš rusų kariuomenę, kurią lengvai galima buvo apgauti, nors abi tautos (lenkų ir suomių) buvo griežtai persekiojamos.

Veikėjų psichologine analize V. A. Koskenniemi „Ponas Tadas“ priminė L. Tolstojaus „Karą ir taiką“. Pastebima, kad įvykiai, aprašyti abiejuose kūriniuose, vystėsi

---

⁶ Plačiau po kraštą sklido senio žodžių aidas.

Jaunuolis jį nugirdęs, iš gimtinės,
Miškais ir balomis slapta nuo rusų traukė
Ir, Nemuną pasiekęs, į anapus plaukė.
O ten jį pasitikti draugas štai atbėga
Ir sveikina širdingai: „Sveikas būk, kolega!“
O tas nueidamas su jaunu ginklo broliu,
„Lig pasimatymo!“ – dar erzino maskolių (Mickevičius, 1987, 44-45).

tuo pačiu metu, tačiau skyrėsi savo dvasia. Grafas iš Jasnaja Polianos, trokštantis išgydyti visą pasaulį, vadinamas didžiuoju polemizuotoju, o lenkų emigrantas – didžiu poetu. Taip pat išryškunami skirtumai: niūri L. Tolstojaus dvasia persmelkė visus jo sukurtus personažus, o A. Mickevičius į savo veikėjus žiūrėjo *iš šekspyriškų aukštumų, lyg šiek tiek abejingai, bet draugišku žvilgsniu* (Koskenniemi, 1955, 538-539).

Pasak V. A. Koskenniemi, epe daug pavyzdžių, koks nepaprastas menininkas buvo A. Mickevičius, vaizduodamas savo veikėjus. Nepakartojama nuotaika *ancien regime* tų epizodų, kuriuose kalbėjo trys ponai: Teisėjas, Asesorius ir Notaras. V. A. Koskenniemi viename iš savo straipsnių rašė: *Būtent jų dėka jaučiame, kad šis gyvenimo būdas jau baigėsi, o ką atsineš ateitis, neatlygins to, kas pasilieka praeityje* (Koskenniemi, 1955, 538-539). Trys veikėjai natūraliu būdu perteikė senosios šlėktos kalbos manieras bei jos tradicijas.

Šalia veikėjų paveikslų suomių kritikas žavėjosi poemos gamtos vaizdais. A. Mickevičius V. A. Koskenniemi raštuose laikomas nepaprastu poetu, išvelgusiu gamtoje daugybę reikšmingų smulkmenų. Jį sudomino *lietuviškų grybų aprašymas, gimtojo krašto ramios varlių simfonijos, skambančios vakarais tvenkiniuose, debesų vaizdai, kurių formos keičiasi ir skuba virš mylimo kraštovaizdžio* (Koskenniemi, 1955, 540).

V. A. Koskenniemi straipsnyje ypatingas dėmesys skirtas beržui. Verta atkreipti dėmesį, kad beržas nuo senų laikų buvo suomių nacionalinis medis. Straipsnyje stengiasi tą faktą pabrėžti ir tuo poemos fragmentu sudominti suomių skaitytoją: *Ar nesusižavės kiekvienas suomis, skaitydamas išpūdingą ištrauką, vaizduojančią beržą, mūsų nacionalinį medį, kuris turi didelę reikšmę tiek mums, suomiams, tiek gimtujų Adomo Mickevičiaus apylinkių gyventojams* (Koskenniemi, 1955, 536).

Czyż nie piękniejsza nasza pocziwa brzezina,
Która jako wieśniaczka, kiedy płacze syna,
Lub wdowa męża, ręce załamie, roztoczy
Po ramionach do ziemi strumienie warkoczy!
Niema z żalu, postawą tak wymownie szłocha.⁷
(Mickiewicz, 1965, 92)

Šia citata pabrėžiamas vaizduojamo beržo grožis ir jo garbinimo tradicijos, išlikusios dviejų tautų (suomių ir lenkų) kultūrose.

---

⁷ Ar ne gražesnis mūsų beržas svyruonėlis,
Sukaupęs liūdesį močiutės sengalvėlės,
Kai ji, staiga netekus mylimo sūnelio,
Skausmingas sielvarte rankas į dangų kelia?
Arba naujos našlės, kai pašarvojus vyrą,
Ji garbanom lyg žemės gedule nusvyra? (Mickevičius, 1978, 98)

Pasak V. A. Koskenniemo, viskas turi sielą, viskas juda, liūdi ir myli šioje nepaprastoje poemoje, kurios eilutės eina *uždaromis eilėmis kaip legiono kareiviai: nuo amžinai prarastų laikų į ateitį ir viltį* (Koskenniemi, 1955, 398). Nagrinėdamas poemą, V. A. Koskenniemis ypač pabrėžė poemoje išryškėjusią praeitį, kuria baigėsi vienas lenkų tautos gyvenimo ir prasidėjo kitas, pilnas vilties, etapas.

Aptaręs veikėjus ir gamtą, V. A. Koskenniemis analizavo poemos struktūrą. Jo teigimu, epą sudarė daugybė įvairių temų, kurios tarpusavyje susijusios: pačiame centre kukli, veikiau kasdienė meilės tema, o aplink ją kitos, svarbesnės, beveik tragiškos. Anot suomių kritiko, pagrindinė poemos tema – kova už Lenkijos nepriklausomybę (Kral-Leszczynski, 1980, 96).

Svarbu paminėti, kad V. A. Koskenniemis A. Mickevičiui suomių literatūroje surado antrininką – švediškai rašiusį suomių poetą Juhanį Runebergą (1804-1877). J. Runebergas laikomas suomių tautiniu poetu, kuris XIX amžiuje sukūrė švedų kalba reikšmingą suomiams poemą „Hirvehiiltjä“ („Briedžio medžiotojas“), kurioje vaizduojamas valstiečių gyvenimas. Straipsnyje išryškinti keli šių dviejų poetų kūrybos panašumai ir skirtumai. Pabrėžiama, kad J. Runebergo gimtasis kraštas buvo Suomija, o A. Mickevičiaus – Lietuva. Pirmasis suomių herojinis žygius apdainavo švedų kalba, antrasis – istorinius įvykius lenkų kalba. Suomių kritikas akcentavo, kad pagrindinis šių kūrinių skirtumas yra tas, kad A. Mickevičiaus poemoje jaučiamas Byrono romantizmas, o J. Runebergo – Goethes realizmas. Abu poetus jungė stiprus patriotinis patosas (Koskenniemi, 1955, 587). Galima pastebėti, kad abu poetai yra savaip svarbūs skirtingoms kultūroms. Suomių literatūra neišivaizduojama be J. Runebergo kūrybos. Tokią pačią vietą lietuvių literatūroje užėmė A. Mickevičius.

V. A. Koskenniemo darbuose iš tiesų išvelgiama įdomių pastebėjimų. Suomių literatūros istorikas atkreipė dėmesį į veikėjų paveikslus, gamtos vaizdus, politinių įvykių aprašymus. Kritikas stengėsi ne vien tik analizuoti kūrinį, bet taip pat savo pastebėjimus sieti su suomių kultūrinėmis realijomis. Be to, V. A. Koskenniemis, analizuodamas „Pono Tada“, lygino jį su įvairių epochų kūrėjų darbais.

Trumpai „Pono Tado“ reikšmę lenkų tautai aptarė V. Roos knygoje „Dantesta Dickensiin“. Pasak jos, „Ponas Tadas“ parodė visam pasauliui, kad nors Lenkija poemos kūrimo laikotarpiu buvo visiškai ištrinta iš pasaulio žemėlapiu, ji turėjo teisę egzistuoti toliau. Kritikė teigė, kad stiprus poeto įkvėpimas kilo jam įsikūrus 1832 metais Paryžiuje, emigrantų pažadėtoje žemėje.

V. Roos taip pat akcentavo, jog visi tamsieji emigrantų gyvenimo niuansai palietė A. Mickevičių iš arti. Visų pirma, jis daug kentėjo dėl tautiečių bendrų nesutarimų, kurie pakenkė gimtojo krašto reikalams. Savo širdyje poetas jautė liūdesį ir norą padovanoti tėvynei didžiulę dovaną, savo gyvenimo pagrindinį veikalą. Poeto troškimas atsispindėjo 1834 m. užbaigtoje epinėje poemoje „Ponas Tadas“. V. Roos rėmėsi Georgo Brandeso (1842-1927) nuomone, sakydama, kad „Ponas Tadas“ buvo tikra XIX amžiaus epopėja, sukurta po Homero. Taikliausiai jos nuomonę apie „Poną Tada“ atskleidė jos pačios parašyti žodžiai: *Tai įspūdinga lenkų tautos istorija (...). Šio tautinio epo jėga ir puikus poetinis talentas atsiskleidžia per išgrynintus charakterius, gaivų humorą ir brandžią išmintį* (Roos, 1946, 384). Kritikė pabrėžė, kad A. Mickevičius tapo tokiu savo tautos dvasiniu vadovu, kokių turėjo tik retos tautos ir dar retesnės jo buvo nusipelnusios.

Svarbi dar vieno suomių kritiko L. Viljaneno nuomonė apie „Poną Tada“, kuris straipsnyje „Mickiewiczzin muisto“ („Mickevičiaus atminimas“) išsamiau išanalizavo du A. Mickevičiaus kūriniai: jau minėtą „Poną Tada“ ir „Vėlines“. Taiklus J. Viljaneno apibūdinimas, kad perėjimas nuo „Vėlinių“ iki „Pono Tado“ buvo tarsi pasitraukimas iš košmariškos tamsios nakties į švelnią vasaros dienos šviesą. Suomių kritiko straipsnyje „Ponas Tadas“ laikomas vieninteliu XIX amžiaus epu, arba dar tiksliau, vieninteliu naujų laikų epu, kuris panašiai kaip Homero giesmės atspindėjo senovinius tautos papročius. Anot L. Viljaneno, Homero ir A. Mickevičiaus giesmių skirtumas tas, kad lenkų poeto eilėse negalima aptikti nenatūralaus antikinio homeriško giesmių skambesio (L. Viljanen, 1956, 76). A. Mickevičiaus poemoje pastebimas stiprus poeto prierašumas gimtosioms vietoms, paprastiems gyvenimo įvykiams, žmonėms, šlėktos gyvenimui, jos papročiams bei kasdieniems darbams, gamtai (miško medžiams ir jų pavėsyje augantiems įvairiaspalviams grybams). Anot kritiko, romantiko fanazija gebėjo atkurti visą buvusią idiliško gyvenimo aplinką, kurioje buvo atsidūręs pats poetas. Idiliško gyvenimo vietos metafora buvo mažas lietuviškas miestelis netoli Naugarduko, kuriame A. Mickevičius praleido savo vaikystę (Viljanen, 1956, 76).

L. Viljaneno pastebėjimu, poemoje „Ponas Tadas“ pavaizduotas gyvenimas, paremtas patriarchalinės visuomenės nuostatomis ir paveldėjimo teise. Visa tai L. Viljanenui priminė suomių grožinės literatūros pradininko Aleksio Kivio romaną „Septyni broliai“. A. Kivio romanas laikomas suomių epu, kuriame aprašytas suomių patriarchalinis gyvenimo būdas. Pasak L. Viljaneno, šiuo atžvilgiu „Ponas Tadas“ ir „Septyni broliai“ esą panašūs (Viljanen, 1956, 76).

Taigi suomių literatūros kritikoje „Ponas Tadas“ laikomas vertingu kūrinium. A. Mickevičiaus poema vadinama epu, tautine epopėja. Visų kritikų darbuose akcentuojami panašūs dalykai: gamtos vaizdai, smulkios šlėktos gyvenimas, nepaprastas poemos humoras ir kūrinyje vyraujanti liūdna nuotaika. Daug dėmesio skiriama palyginimams su kitais poetais. A. Mickevičiaus visų kritikų darbuose lyginamas su Homeru. Tai įrodė, kad poema „Ponas Tadas“ Suomijoje buvo aukštai vertinama. Dar vienas lietuvių–lenkų poeto kūrinys, aptartas suomių kritikų darbuose, buvo „Vėlinės“.

2.3 „Vėlinių“ vertinimas

A. Mickevičiaus „Vėlinės“ – tai sudėtingas kūrinys tiek turiniu, tiek forma. Kaip žinoma, „Vėlinės“ buvo trijų dalių, iš kurių pirmiausia pasirodė II ir IV dalys, vėliau III dalis. Suomių kritikų darbuose didesnio dėmesio sulaukė „Vėlinių“ III dalis, ypač šioje dalyje išsakyta Konrado kalba, literatūroje vadinama „Didžiąja Improvizacija“.

Kaip jau minėta, 1899 metais suomių leidinyje „Valvoja“ pirmą kartą paskelbtas O. Mannineno (suomių poeto ir vertėjo) „Vėlinių“ III dalies „Improvizacijos“ vertimas. Vėliau 1934 metais „Improvizacija“ buvo išleista atskirai. Apie O. Mannineno vertimą rašė suomių kritikas L. Viljanenas literatūriniame žurnale „Parnasso“. Pasak jo, O. Mannineno vertimas buvo labai geras, netgi pavadino jį tobulu.

L. Viljanenas, rašydamas apie „Didžiosios Improvizacijos“ vertimą, pastebėjo įdomią smulkmeną. 1899 metai suomių tautai buvo įtempti. Tais metais iš Suomijos į Sankt Peterburgą vyko delegacija su petecija, kad Suomijoje būtų nutrauktos caro represijos. XIX amžiuje caro priespaudą patyrė ir Lietuva, ir Lenkija, ir Suomija. Paskutinėje „Improvizacijos“ eilutėje (Konrado žodžiai: *Dievas nėra pasaulio tėvas, - tik (velnio balsas sako) – caras.*) paskutinis žodis *caras* buvo pakeistas žodžiu *tironas*. Ir tik V. K. Trasto antologijoje „Slaavilaisten Kirjallisuuksien Kultainen Kirja“ pasirodžiusiame vertime šis žodis buvo pakeistas pirminiu, t.y. *caras*, nes Suomija jau buvo atgavusi nepriklausomybę.

Išsamiau A. Mickevičiaus dramą suomių skaitytojams pristatė V. K. Trastas. Nors į suomių kalbą jis išvertė didžiąją poeto kūrybos dalį, vis dėlto „Vėlinės“ vertimo atžvilgiu liko V. K. Trasto beveik nepaliestos. Remiantis suomių vertėjo monografija ir iki šiol ištirtais didesniais ir mažesniais suomių kritikų darbais, galima teigti, kad šis kūrinys XX amžiaus pirmojoje pusėje nebuvo išverstas į suomių kalbą.

Norėdamas supažindinti suomių skaitytojus su šiuo kūriniumi, V. K. Trastas monografijoje apie A. Mickevičių trumpai atpasakojo kiekvienos dalies turinį su trumpais komentarais. Knygos autorius nemažai citavo, išvertė į suomių kalbą kai kuriuos epilogo eilėraščius arba jų ištraukas, kurie daugiau niekur nebuvo spausdinami.

Pristatydamas suomių skaitytojams A. Mickevičiaus „Vėlines“, V. K. Trastas rėmėsi lenkų kritiku J. Kallenbachu, kuris 1918 metais buvo išleidęs dviejų tomų monografiją apie lenkų–lietuvių poetą (Kallenbach, Adam Mickiewicz, 1918). Šis įdomus faktas buvo savarankiškai aptiktas pačios šio darbo autorės.

Suomių kritikas, nagrinėdamas A. Mickevičiaus „Vėlines“, nurodė dvi pagrindines dramos temas: poeto vidinė kova, kuri atsiskleidė visose dramos dalyse, ir filaretų bei visos tautos likimas, apie kurį Drezdene A. Mickevičiaus girdėjo daug

pasakojant. Tos temos atsiskleidė II, IV ir III „Vėlinių“ dalyse, kurias V. K. Trastas aptarė pagal jų sukūrimo chronologiją.

Pirmiausia savo monografijoje V. K. Trastas užsiminė apie mažiau žinomą ir skaitomą pirmąją „Vėlinių“ dalį. Po A. Mickevičiaus mirties tarp jo rankraščių buvo surastas pirmos kūrinio dalies fragmentas, sukurtas Kaune 1820-1821 metais. Suomų kritiko manymu, nors šios dalies epizodai neturėjo aiškaus ryšio su kitomis kūrinio dalimis, jie perkėlė skaitytoją į tą fantazijos sritį, kurią galima surasti tolesnėse dalyse, t.y. II ir IV dalyse (Trast, 1925, 43).

Kaip žinoma šiose dalyse vaizduojama senovės laikų mirusiųjų šventė, vadinama „Vėlinėmis“. Pagrindinis A. Mickevičiaus kūrinio II ir IV dalių šventės akcentas – bendravimas su mirusiųjų vėlėmis. II „Vėlinių“ dalyje pasirodė trijų rūšių vėlės, kurių nuodėmės lengvos, vidutinės ir sunkios. V. K. Trastas trumpai jas pristatė ir aptarė padarytų nuodėmių reikšmę bei pasekmes.

Dviejų vaikų dvasių nuodėmės pačios lengviausios, nes jų gyvenimas žemėje buvo per daug lengvas – jie niekada nepajuto gyvenimo kartėlio. Pati didžiausia nuodėmė buvo dvarininko, kuris dėl savo negailestingo ir žiauraus elgesio su pavaldiniais kentėjo siaubingus skausmus. Jis tapo savo piktų veikslių auka. Vidutinę nuodėmę turėjo mergina, kuri savo gyvenime nepatyrė nei tikro liūdesio, nei tikros laimės, todėl jos dvasia klaidžiojo tarp žemės ir dangaus, ieškodama sau vietos.

Nagrinėdamas II dalyje pasirodžiusių vėlių nuodėmių svarbą, V. K. Trastas iškėlė pagrindinės kūrinio idėjos klausimą. Analizuodamas jį, suomių literatas rėmėsi vokiečių vertėjo Z. Lipinero ir lenkų kritiko J. Kallenbacho žodžiais. Pagrindinę dramos idėją Z. Lipineras paaiškino šitaip: (...) *žmogumi būti, o ne žiauriu kaimo ponu (žemvaldys); žmogumi būti ir patirti žmonijos likimą, t.y. kančią (vaikai); žmogumi būti ir patirti žemišką gyvenimą, taip pat ir aistrą: be viso to neižengsi į dangaus karalystę ir nepasieksi tobulumo* (Trast, 1925, 45). Pasak V. K. Trasto, įdomesnis ir praplečiantis vokiečių vertėjo nuomonę, buvo J. Kallenbacho aiškinimas: *Tai gražiausia ir švariausia idėja, kurią galima buvo sukurti po Fausto: būtent žmogaus reikšmė žemėje, jo pašaukimas, tikslas ir likimas; idėja, parodanti, kad žmogaus gyvenimas nesibaigia kūno mirtimi, bet tęsiasi toliau. Tokio gyvenimo tikslas – dangus, o vedantis kelias į jį – žemė. Žemė, kurioje kenčiama, patiriama daug nelaimių, dirbama bendram labui, neikvojama proto ir jausmų neišsipildančioms svajonėms* (Trast, 1925, 45). Šiomis citatomis pabrėžiamas prasmingo ir turiningo gyvenimo žemėje motyvas. Kitaip tariant, žemėje turi

būti gerbiama ir naudojama tu, kas žemiška (aistra, darbai, kančia, likimas) ir siekiama to, kas dangiška. Akcentuojamas realaus, būtent žemiškojo, gyvenimo motyvas.

IV „Vėlinių“ dalyje iškilo Gustavo dvasia – jaunojo įsimylėjęlio, kuris kentėdamas dėl meilės atėmė sau gyvybę ir dėl to pomirtiniame gyvenime iš naujo patirdavo buvusias nelaimingos meilės kančias, vėlė. V. K. Trastas atkreipė dėmesį į tai, kad II dalies pradžioje įdėtame eilėraštyje šmėkla, mirusi nerami dvasia, išėjusi iš kapo, atitiko IV dalies atsiskyrėlio Gustavo vėlę.

Labiausiai V. K. Trastą sudomino ne pats Gustavo paveikslas, o jo kalba. Suomių vertėjas pastebėjo, kad Gustavo monologai kupini lyrinio žavesio. Anot jo, nelaimingos šmėklos kalboje jaučiamas stiprus ir pavojingas jausmų bangavimas, kurį praeityje patyrė pats poetas. V. K. Trastas Gustavą tapatino su pačiu Mickevičiumi. Tarp Gustavo ir paties poeto suomių kritikas surado kelias sąsajas: abu praeityje nepaprastai mylėjo, vėliau tą meilę prarado ir dėl to labai kentėjo. Štai kaip V. K. Trastas apibūdino Gustavo ir A. Mickevičiaus dvasinę būseną: *savo išgyvenimus jis (t.y. poetas) matė kaip užbaigtą visumą ir norėjo aprašyti Gustavo kančias kaip pamokslą ir perspėjimą kitiems* (Trast, 1925, 44). Suomių kritikas norėjo pabrėžti, kad Gustavo kalboje įamžinta poeto nelaiminga meilė Marilei Vereščak. Pasak suomių vertėjo, šiame kūrinyje pasisakė poeto „aš“. Pripažįstama individuali poeto laisvė. V. K. Trastas pastebėjo, kad „Vėlinės“ – tai drąsus iššūkis tradicinei kūrybai, atvėręs naujus kelius būsimiems kūrėjams.

V. K. Trastas ne tik palygino Gustavą su poetu, bet taip pat surado jam pirmtakus visuotinėje literatūroje. Jo teigimu, panašūs veikėjai sutinkami Ž. Ž. Ruso „Naujoje Eloizoje“ ir J. V. Goethes „Verteryje“. Nors teigiama, kad veikėjai tarpusavyje panašūs, vis dėlto tarp jų pastebimi keli skirtumai. Anot V. K. Trasto, Gustavas savo aistra natūralesnis, stipresnis negu „Naujosios Eloizos“ personažas ir sveikesnis negu J. V. Goethes Verteris (Trast, 1925, 44-45).

Nagrinėdamas II ir IV „Vėlinių“ dalis, V. K. Trastas atkreipė dėmesį į dramoje vaizduojamą fantastinį pomirtinį gyvenimą, kurio gyventojai skelbė amžinąsias žemiškojo gyvenimo tiesas. Svarbi ir Gustavo vėlė, pasauliui miręs žmogus, kuris, anot suomių kritiko, parodė paties poeto meilės kančias.

III „Vėlinių“ dalyje Gustavas mirusiųjų dieną pakeitė savo vardą ir tapo Konradu. Suomių kritikas iškėlė klausimą, kas buvo Konradas, kuris gimė Gustavo mirties akimirka? Lygindamas IV dalies Gustavą ir Konradą, pasirodžiusį III dalyje, V. K. Trastas akcentavo, kad Gustavas – žmogus, gyvenęs savo asmeninėmis kančiomis, o jo

vietą užėmęs Konradas – tautos kančiomis. Suomių vertėjo nuomone, Konradas žymiai svarbesnis veikėjas negu Gustavas.

Kaip ir ankstesnėje dalyje pagrindinis dramos veikėjas V. K. Trasto monografijoje lyginamas su A. Mickevičiaus asmenybe. Grįžtama prie paties A. Mickevičiaus vidinės būsenos. Pastebima, kad Konrado veiksmai ir žodžiai atspindėjo paties poeto jausmus ir išgyvenimus. Teigiama, kad tuo metu A. Mickevičiaus meilė savo tautai buvo jo paties gyvenimas ir stiprybė. Panašiai kūrinyje jautėsi Konradas, panorėjęs tapti lygiu Sutvėrėjui bei valdyti žmones ir vesti juos į laimę. Ta pati meilė privertė A. Mickevičiaus veikėją sukilti prieš Dievą.

Būtent todėl, anot V. K. Trasto, svarbus jau anksčiau daug kartų minėtas Konrado monologas, vadinamas „Didžiąja Improvizacija“. Pasak suomių kritiko, Konrado „Improvizacija“ buvo *žmoniškai suprantama kiekvienam, logiškai aiški, meniškai gerai suplanuota, o jos forma graži ir darni*. Konrado „Improvizacijos“ svarbą suomių vertėjas apibūdino lenkų kritiko J. Kallenbacho žodžiais: *Ji yra ryškus lenkų tautos istorijos dvasinių kančių simbolis. Niekas negali suskaičiuoti, kiek daug ašarų, kiek kraujo, kiek daug lenkų gyvybių prireikė, kad gimtų tokia Improvizacija* (Trast, 1925, 46). Pabrėžiama, kad „Didžiojoje Improvizacijoje“ atsispindėjo tautai skaudūs ir svarbūs dalykai, ypač akcentuojamas poeto stiprus ryšys su tauta ir noras ją išlaisvinti.

V. K. Trastas Konrado monologą lygino su Jobo apgailėstavimu ir J. V. Goethes eilėraščiu „Prometėjas“. Pasak V. K. Trasto, Konrado kalba suteikė geresnį efektą negu Jobo asmeninis skundas ir buvo šiltesnė bei gilesnė negu neįminta Prometėjo mįslė (Trast, 1925, 88).

Konrado asmenybė ir jo celėje išsakyta kalba sudomino prof. Joos. J. Mikkolą, kuris žymiai anksčiau negu kiti suomių literatai susipažino su A. Mickevičiaus kūryba. Viename savo straipsnyje Konradą, susitapatinusį su pačiu Sutvėrėju, jis pavadino pasipriešinusiu dangui Prometėjumi. Pats poetas vadinamas improvizatoriumi, pranašu, kurio didžiulė stiprybė slypėjo jo širdyje ir vaizduotėje. Joos. J. Mikkola iškėlė A. Mickevičiaus poezijos ypatingą žavesį, pranašišku būdu kilusį iš ypatingo įkvėpimo poeto (Mikkola, 1899, 41).

Atskirai aptariamas „Vėlinių“ epilogas, skirtas Rusijos vaizdams. V. K. Trasto manymu, tai gerai suplanuota dramatos pabaigos dalis, kuri niekada nebuvo suredaguota. Ši dramatos dalis, pasak vertėjo, išsiskyrė savo ryškumu ir stiprumu. Užsimenama, kad epilogas skirtas poeto draugams rusams. Suomių kritiko nuomone, epilogė iškilo A. Mickevičiaus laikų rusų gyvenimas, kokį poetas matė kelionės į Peterburgą metu. V. K.

Trastas pažymėjo, kad Rusijos vaizdai šioje „Vėlinių“ dalyje aprašyti ypač detaliai ir nepaprastai vaizdingai.

Norėdamas kai kuriuos vaizdus pateikti suomių skaitytojams, jis bandė išversti į suomių kalbą keletą epilogo eilėraščių arba jų fragmentų. Monografijoje išverstas dedikacinis eilėraštis „Draugams rusams“. Taip pat išversta trumpa ištrauka iš eilėraščio „Kelias į Rusiją“, ypač ryškiai vaizduojanti paprastų žmonių gyvenimą:

Kraina pusta biala i otwarta
Jak zgotowana do pisania karta –
Czyż na niej będzie pisać palec boski,
I ludzi dobrych używszy za głoski,
Czyliż tu skreśli prawdę świętej wiary,
Że miłość rządzi plemieniem człowieczem,
Że trofeami świata są: ofiary?
Czyli też Boga nieprzyjaciół stary
Przyjdzie i w księdze tej wryje mieczem
Że ród człowieczy ma być w więzy kuty,
Że trofeami ludzkości są knuty?⁸

(Mickiewicz, 1979, 260)

Anot V. K. Trasto, gamtos aprašymai eilėraštyje parodė skaitytojams Rusiją žiemą, kurios fone pastebimos žmonių kančios. Šia citata suomių vertėjas stengėsi parodyti kelionės ironiją ir skaudžią žmogaus būtį. Tokia pati žiauri tiesa pastebima eilėraštyje „Sostinės priemiesčiai“.

V. K. Trastas atkreipė dėmesį į dar vieną „Vėlinių“ epilogo eilėraščių – „Peterburgas“. Akcentuojama, kad eilėraštyje pavaizduoti prabangūs aukštuomenės rūmai, kuriuose imituojami visi galimi architektūriniai stiliai, stovėjo tušti ir be jokios dvasios. Kritikas pritardamas šio eilėraščio autoriui, pastebėjo, kad visa vaizduojamų rūmų prabanga pasiekta nekaltų žmonių aukomis, didikų gobšumu, pralietu krauju ir ašaromis.

Toliau V. K. Trastas iškėlė klausimą, kas paskatino žmones įsikurti tame nevaisingame, sunkiai iš suomių tautos ir jūros pasisavintame žemės pakraštyje, kurio klimatas kaprizingas kaip despotas. Pastebima, kad šią žemę pasirinko ne žmonės, o

---

⁸ O šandien negyvas, tylus kraštas šitas,
Tarytumei lapas dar neprirašytas –
Ar Dievo ranka tame lape prirašys
Ir žmogų išaukštins parašymas šitas?
Ar jis šventą tiesą panūs įrašyti,
Kad meilė turėtų žmoniją tvarkyti
Kad laikos pasaulis malda ir auka?
O gal dievo priešo niekšinga ranka
Kardu iškapos šioje knygoje mintį
Kad reikia gramdinėm žmoniją rakinti.
O žmogų nekaltą botagais kankinti? (Mickevičius, 1958, 294)

caras. Pamatęs pelkes ir liūną bei sugalvojęs pastatyti ne žmonėms, o sau miestą, kurio gatvės būtų panašios į Paryžiaus, Amsterdamo, Romos ir Venecijos miestų gatves (Trast, 1925, 93). Norėdamas perteikti šį nepaprastą vaizdą V. K. Trastas išvertė į suomių kalbą šio eilėraščio ištrauką, pabrėžiančią Peterburgo puošnumą ir prabangą, kurių potekstėje slypėjo žiaurus paprastų žmonių likimas.

Suomių literatūros kritikas ypač smulkiai išanalizavo epilogo eilėraštį „Kariuomenės peržiūra“. Vertėjas pastebėjo, kad meistriškas kariuomenės aprašymas pradėtas poeto kreipimusi į mūžą:

Tu mi dai muzo, usta stu Homerów,
W každy wsadz ze sto paryskich języków,
I daj mi pióra wszystkich buchhalterów,
Bym mógł wymienić owych pułkowników
I oficerów, i podoficerów,
I szeregowych zliczyć bohaterów⁹

(Mickewicz, 1979, 279).

Tai kitų to meto poetų eilėraščiuose buvo visiškai neįprasta. Pasak suomių kritiko, iš pirmo žvilgsnio monotoniškai atrodančioje carinėje armijoje poetui pavyko surasti įvairių atspalvių. V. K. Trasto teigimu, tai nebuvo vien tik pulkų išorinio vaizdo peržiūra. Poetas sugebėjo pažvelgti į kiekvieno individo sielą ir tinkamai pavaizduoti tų laikų dvasią. Pagrindinis šio eilėraščio akcentas, anot suomių kritiko, išpūdingas, gyvas ir dvasingas kariuomenės eisenos vaizdas. Visi liko pastebėti: žiaurumu pasižymintis caras, nuobodžiaujantys ir pataikaujantys jam diplomatai, mūšio lauke mirtinai sušalę kareiviai, kuriems įsakyta laukti pono ir apie kuriuos vėliau buvo pamiršta. Suomių vertėjas išryškino eilėraštyje esančius kontrastiškus vaizdus, kuriuose parodytas caro ir jo pavaldinių žiaurumas. Vertėjas taip pat pabrėžė ironišką eilėraščio toną, kuriuo atskleidžiami siaubingi vaizdai.

Neliko nepastebėti dar du eilėraščiai „Petro Didžiojo paminklas“ ir „Oleškevičius“, kurie suomių vertėjui sukėlė įdomių asociacijų. V. K. Trastas, nagrinėdamas eilėraštį „Petro Didžiojo paminklas“, užsiminė apie visiems žinomą A. Mickevičiaus ir rusų poeto A. Puškino draugystę. Kritiko teigimu, šis eilėraštis buvo tų laikų atgarsis, kai A. Mickevičius bendravo su A. Puškinu. Pasak V. K. Trasto, tikėtina,

---

⁹ O mūza, juk aš ne Homeras esu –
Ir šimtas jo lūpų mažai tepadėtų;
Galbūt tik buhalterio plunksnos (visų!)
Visus narsuolius suskaičiuoti galėtų,
Gal jos ir išvardintų karininkus
Vardais pavadintų didvyrių pulkų (Mickevičius, 1958, 313).

kad eilėraštyje atsispindėjo rusų romantiko papasakoti faktai apie Petro Didžiojo rūmų aplinką, nors pats poetas vėliau tą neigė.

Iš abiejų poetų draugystės pastebėta dar viena įdomi detalė– tikėtina, kad A. Puškiną poemą „Varinis raitelis“ paskatino parašyti A. Mickevičius. Tai rodo, kad suomių vertėjas buvo labai įsigilinęs ne vien tik į A. Mickevičiaus kūrybą, bet taip pat į jo draugystę su kitais to meto romantikais. Jo išvalgos buvo taiklios, o faktai neginčijamai pagrįsti. Susidomėjimas slavų kultūromis ir gilinimasis į jas suteikė galimybę suomių kritikui ir vertėjui atidžiau pažvelgti į tarpkultūrinės sąsajas.

Pagaliau paskutinis epilogo eilėraštis „Oleškevičius“, kaip aiškino V. K. Trastas, buvo įdomus tuo, kad parodė A. Mickevičiaus asmenybės brandą. To meto lenkų tautiniams rašytojams ir poetams didelę įtaką darė mistinės pranašystės. Monografijoje atkreipiamas dėmesys, kad anksčiau minėtame eilėraštyje išryškėjo tokie pat mistiniai dalykai, kaip ir „Vėlinių“ III dalies III scenoje, kurioje brolis Piotras pranašavo tautų ateitį (Trast, 1925, 94).

Kaip teko pastebėti, „Vėlinių“ epilogas V. K. Trasto darbe buvo išsamiai aptartas. Akcentuojama, kad kelionių po Rusiją išpūdziai sudarė įžangą į tą dramos dalį, kuri niekada nepasirodė (Trast, 1925, 96). Suomių kritiko nuomone, išlikusios „Vėlinės“ - tai tik poeto suplanuoto kūrinio fragmentas, kuriam būdingas aiškumas ir paprastumas, nors skaitytojui šis kūrinys sunkiai suvokiamas.

V. K. Trastas savo veikale ne vien perteikė suomių skaitytojams „Vėlinių“ turinį bei pagrindines šio kūrinio idėjas, bet ir įvardino dramos sukūrimo priežastis. Visa tai aptardamas V. K. Trastas pasinaudojo paties A. Mickevičiaus žodžiais. Pasak suomių kritiko, pats poetas į šią „Vėlinių“ dalį žiūrėjo kaip į karo pratęsimą: *kai kardai nuleisti, pradedama veikti plunksna*. V. K. Trastas pridūrė, kad šią dramos dalį paskatino parašyti žiaurūs draugų pasakojimai apie įkalinimus Vilniuje ir Lenkijos apylinkėse, Lelevelio pamfletas „Novosilcovas Vilniuje“. V. K. Trasto teigimu, tikri istoriniai įvykiai gavo savitą tikėjimo laisve atspalvį A. Mickevičiaus kūrinyje. Suomių vertėjas „Vėlines“ pavadino unikaliu veikalu, tiksliau tariant, fragmentu, kuris tapo įdomiu pasaulinės literatūros papildymu (Trast, 1925, 98). Taip aukštai vertindamas A. Mickevičiaus kūrinį, kritikas apgailestavo, kad ištraukų vertimai negalėjo suomių skaitytojams perteikti poemos vaizdų gyvumo ir meninio vaizdo.

Suomių vertėjas neabejojo, kad „Vėlinės“, ypač III jų dalis, vaizduojanti A. Mickevičiaus laikų tikrus istorinius įvykius, visuotinėje literatūroje įgijo didelę reikšmę. V. K. Trasto teigimu, „Vėlinių“ III dalį taikliai apibūdino prancūzų rašytoja George

Sand(1804-1876): *Šių vaizdų nesugebėtų sukurti nei Byronas, nei Goethe, nei Dantė. Galbūt ir pačiam Adomui Mickevičiui pasitaikė vienintelė tokio įkvėpimo akimirka. Persekiojimai, kančios ir tremtis pažadino jame jėgas, kurių iki šiol net jis pats nepatyrė. Nuo Sijono pranašo laiku, nuo jų ašarų ir dejonių joks balsas nepakilo su tokia stipria jėga, kad apdainuotų tokį platų dalyką kaip tautos baimė* (Trastas, 1925, 100-101). Šia citata pabrėžiamas didžiulis A. Mickevičiaus poetinis talentas bei visiškas atsidavimas savo tautai. Be to, lenkų poetas sulyginamas su kitais pasaulinės literatūros svarbiais kūrėjais, tokiais kaip Byronas, Dantė, Goethe. Tai parodė neeilinį lenkų–lietuvių poeto vertinimą.

Šalia kitų nuomonių pateikta taip pat ir paties A. Mickevičiaus nuomonė apie šį kūrinį. Pastebėta, kad „Vėlinių“ III dalis, pasak poeto, vienintelis jo kūrinys, kurį verta skaityti. Verta atkreipti dėmesį, kad ši dramos dalis buvo sukurta beveik dešimt metų vėliau negu dvi pirmosios. III dalis beveik nesisiejo su ankstesnėmis dalimis, joje akcentuojami visai kiti dalykai. Ši A. Mickevičiaus kūrybinė veikla palyginama su vulkano išsiveržimu.

Nagrindamas viso kūrinio reikšmę, suomių kritikas pastebėjo, kad III „Vėlinių“ dalį pats A. Mickevičius pavadino nuodų taure. Komentuodamas šiuos poeto žodžius, vertėjas poeto minėtą taurę pavadino jėgos ir stiprybės taure (Trast, 1925, 96). Pastebima, kad poetas sugebėjo meniškai ir neįprastai pavaizduoti tikrus istorinius įvykius: Novosilcevo žiaurumą, jaunų nekaltų žmonių žudymą ir tremtį, skirtingas visuomenės sluoksnių padėtis. Svarbus V. K. Trasto pastebėjimas, kad III „Vėlinių“ dalis, kurioje galima rasti blogų ir gerų dvasių, šmėklų, regėjimų, suteikė vaizdingesnį lenkų gyvenimo vaizdą negu rašytojų realistų kūriniai. Suomių kritikas šį A. Mickevičiaus kūrinį pavadino nebaigtu reliktu, kuris padarė didelę įtaką lenkų emigrantų literatūrai.

Suomių spaudoje apie A. Mickevičiaus „Vėlines“ taip pat rašė L. Viljanenas. Straipsnyje „Mickiewiczzin muisto“ kritikas atkreipė dėmesį į Konrado paveikslą. Pasak jo, „Vėlinių“ Konradas yra lenkų Verteris. Konradas pavadintas palaužta romantine siela, dvasiškai susižeidžiusia. L. Viljanenas Konrado asmenybėje surado tai pat didžiausių literatūrinių sukilėlių: Liuciferio, Prometėjo, Jobo savybių (Viljanen, 1956, 76).

L. Viljanenas, lygindamas „Vėlines“ su poema „Ponas Tadas“, akcentavo, kad jeigu A. Mickevičiaus „Vėlinėse“ priminė Senojo Testamento pranašą, kuris nuteikė savo tautą prieš Dievą, tai „Pone Tade“ jis iškilo kaip Homero laikų rapsodas, kuris abejingai pasakojo apie senovės laikus. Toks dvilypumas, pasak L. Viljaneno, parodė turtingą A. Mickevičiaus poetinę prigimtį (Viljanen, 1956, 77).

Ištyrinėjus suomių kritikų darbus pastebėta, kad daugiau apie „Vėlines“ suomių kritikoje nebuvo rašyta. Taigi plačiausia A. Mickevičiaus dramos analizė buvo pateikta tik V. K. Trasto monografijoje „Adam Mickiewicz: Puolan kansallisrunoilija“. Ypač daug dėmesio skirta III „Vėlinių“ daliai bei Konrado asmenybei ir jo pasakytai improvizacijai, apie kurią rašė visi anksčiau minėti suomių kritikai.

Išvados

Išanalizavus XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pirmosios pusės kultūrinius ir literatūrinius suomių bei lenkų–lietuvių ryšius galima pastebėti, kad tuo laiku ryšiai tarp trijų kultūrų buvo stiprūs. Pirmiausia jie atsiskleidė per Joos. J. Mikkolos ir jo žmonos Mailos Talvio draugystę su lenkais bei lietuviais. Antra, XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus antrojoje pusėje išskirtinio dėmesio Suomijoje susilaukė lietuvių–lenkų poetas A. Mickevičius.

Joos. J. Mikkola ir jo žmona Maila Talvio, keliaudami po Baltijos šalis, ne vien užmezgė glaudžius ryšius su kai kuriais švietėjais, bet taip pat populiarino suomių spaudoje jų pavardes, rašė apie jų nuopelnus gimtajam kraštui. Ypač svarbios pažintys buvo su lietuvių literatūros atstovais: Vincu Kudirka, Zofija ir Petru Kriaučiūnais bei lenkų rašytoja Eliza Ožeškova.

Mailos Talvio ir lietuvių kultūros veikėjų laiškų tematika buvo istorinė bei kultūrinė Lietuvos padėtis. Suomių rašytojos susidomėjimas V. Kudirka bei Z. ir P. Kriaučiūnais siejosi su tų žmonių tautine kova prieš carinės Rusijos priespaudą, noru išlaikyti lietuvių papročius bei puoselėti lietuvių kalbą.

Mailos Talvio ir Elizos Ožeškovos draugystė prasidėjo Lietuvoje. Dviejų rašytojų bendravimas buvo pagrįstas noru išpopuliarinti E. Ožeškova Suomijoje. Iš išlikusių laiškų ir kitų šaltinių galima spręsti, kad Maila Talvio rašė suomių spaudoje straipsnius apie lenkų rašytoją, išvertė į suomių kalbą vieną jos novelę „Rėtis“. Be to, laiškuose daug pasakojo apie suomių literatūros ir kultūros realijas.

Suomių literatūros kritikoje didžiulio dėmesio susilaukė A. Mickevičiaus kūryba. Jo kūryboje suomia surado lenkų patriotinių minčių atgarsių, kurie iš dalies veikė tautinio suomiškojo atgimimo idėjas XX amžiaus pirmojoje pusėje. Jo vardas Suomijoje pirmiausia siejamas su Joos. J. Mikkola, kuris paskatino kitus suomių literatus domėtis šiuo lietuvių–lenkų poetu ir jo kūryba. Susidomėjimas lenkų literatūra kilo Mikkolų namuose, kuriuose ilgą laiką veikė literatūrinis salonas.

Domėjimąsi A. Mickevičiaus kūrybos tradiciją pratęsė V. K. Trastas ir V. A. Koskenniemis. V. K. Trastas išvertė į suomių kalbą daugelį jo kūrinių („Poną Tada“, „Gražiną“, „Konradą Valenrodą“, „Odę jaunystei“, dalį „Krymo sonetų“, baladę „Tėvo sugrįžimas“). Be to, pati išsamiausia A. Mickevičiaus asmens ir kūrybos apžvalga buvo V. K. Trasto monografija, išleista 1925 metais. Pasirodžius pirmiems vertimams V. A.

Koskenniemis jų literatūrinę analizę pristatė suomių skaitytojams. Šalia jų minimi taip pat ir kiti suomių kritikai (E. V. Roos, L. Viljanen).

Kūrybinis A. Mickevičiaus kelias sietinas su pirmaisiais jo kūriniais: „Baladės ir romansai“, „Gražina“ ir „Konradas Valenrodas“. Kritikų darbuose pabrėžiamas jo poezijos naujoviškumas, pasižymintis jausmo iškelimu.

Išskirtinio dėmesio susilaukė A. Mickevičiaus poema „Ponas Tadas“, kuri suomių kritikoje pristatoma kaip vienas reikšmingiausių kūrinių pasaulinėje literatūroje po antikinių autorių epų. Poemoje vertinamos patriotinės idėjos, išskiriamas poeto talentas meniškai vaizduoti žmonių gyvenimo būdą, gamtą; pastebimas švelnus kūrinio humoras.

Paskutinis A. Mickevičiaus kūrinys „Vėlinės“ išsamiai buvo išnagrinėtas tik V. K. Trasto monografijoje. Remdamasis pagrindiniais dramos epizodais, suomių kritikas nusakė A. Mickevičiaus vidinius išgyvenimus, smulkiai išnagrinėjo visas dramos dalis. V. K. Trastas nepamiršo dramos epilogo – Rusijos vaizdams skirtų eilėraščių, kuriuose pabrėžiamas caro niekšiškumas ir žiaurumas.

Didžiausias dėmesys visų suomių kritikų darbuose skiriamas „Vėlinių“ III daliai, kurioje išryškėjo svarbūs politiniai įvykiai. Daugelio kritikų darbuose nagrinėjama Gustavo, vėliau Konrado problema. Pabrėžiama, kad Konradas iškilo kaip tragiškas ir sudėtingas herojus.

Taigi XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pirmojoje pusėje suomių ir lenkų–lietuvių ryšiai tapo svarbūs visoms trimis kultūroms. Pirmieji tuos ryšius užmezgė Maila Talvio ir Joos. J. Mikkola, vėliau jų darbus, susijusius su lietuvių–lenkų literatūra, perėmė kiti suomių kritikai ir vertėjai. Labiausiai žinomas ir vertinamas Suomijoje tapo lietuvių–lenkų romantikas A. Mickevičius.

Finnish and Lithuanian–Polish cultural and literary relations in the late 19th – early 20th century

Summary

The beginning of Finnish and Lithuanian–Polish cultural and literary relations, which started in the late 19th cent., wasn't a casual phenomenon. In the late 19th – early 20th cent. Finnish scientists became interested in Polish literature and started researching its history, communicating with Polish writers. This interest in Polish literature was inevitably concerned with Lithuanian political and cultural situation.

The first researches in this area were performed by two Finns. A young Finnish couple, the writer Maila Talvio and her husband linguist Jooseppi Julius Mikkola. In the late 19th cent. they arrived at Lithuania. The aim of this travel was not just to have pleasant holidays. The Finns also wanted to learn Lithuanian language, to get to know more about the culture and people of this country. They perceived that the Lithuanian nation was under oppression and that its language was sought to be annihilated. The Finns with pleasure communicated with Lithuanian public and cultural workers – Zofija and Petras Kriaučiūnai, Vincas Kudirka. Inspired by traveling impressions around Lithuania Maila Talvio wrote articles, memories and literary writings, which made known the name of this country in Finland.

In the outskirts of Gardinas Maila Talvio and her husband made acquaintance with famous Polish writer Eliza Ožeškova. Their friendship was nice and kind. Maila Talvio became a good friend of Polish writer and Polish people in general. She did plenty of work in making E. Ožeškova known in Finland.

However, in the late 19th – early 20th cent. in Finnish literary press the biggest attention was paid to Lithuanian–Polish poet Adomas Mickevičius. He was supposed to be as a poet of two nations and two cultures. The works of Adomas Mickevičius were started to be translated in the late 19th cent., when in order to commemorate a hundred years anniversary of the poet's birth in monthly journal „Kansan toveri“ there were published three poems, translated into Finnish. Later a great deal of works about A. Mickevičius appeared. The greater part of his most important works was translated into Finnish. In 1925 a monograph about A. Mickevičius, written by V. K. Trast, was published. This monograph was a great opportunity for Finnish reader to get more information about A. Mickevičius' personality, life and his works.

The early historical A. Mickevičius' poems, especially „Konradas Valenrodas“,

are interpreted as a silent opposition against czars's Russia and a hidden fight for nation's freedom. And these fights were urgent for nations in question – for Finns, Poles and Lithuanians.

The most valuable A. Mickevičius' poem is supposed to be his poem „Mister Tadas“, reputed to be a national epos. All A. Mickevičius' critics emphasize highlights of this poem: landscape, unforgettable sense of humor of the poem and its low spirit.

One more A. Mickevičius' work, which is discussed by Finnish critics, is about the day of commemorating the dead. The biggest attention in this poem is paid to personality of Konradas and his monologue, often called „The great improvisation“. In A. Mickevičius' opinion, the third part of this poem is the only his work worth reading.

Šaltiniai

1. Mickevičius A. Lyrika. Baladės. Poemos. V., 1975.
2. Mickevičius A. Ponas Tadas. V., 1978.
3. Mickiewicz A. Grażyna. W., 1982.
4. Mickiewicz A. Pan Tadeusz. P., 1921.
5. Mickiewicz A. Pan Tadeusz. W., 1965.
6. Mickiewicz A. Utwory dramatyczne. W., 1979.
7. Nemuno krašto aidai: laiškai Mailai ir Josepiui Mikoloms; sudarė S. Skrodenis. V., 1996.
8. PAN Archiwum Elizy Orzeszkowej. Mikoła Maila do Elizy Orzeszkowej. W., 1895.
9. PAN Archiwum Elizy Orzeszkowej. Mikoła Maila do Elizy Orzeszkowej. W., 1896.
10. PAN Archiwum Elizy Orzeszkowej. Mikoła Maila do Elizy Orzeszkowej. W., 1897.
11. PAN Archiwum Elizy Orzeszkowej. Mikoła Maila do Elizy Orzeszkowej. W., 1900.
12. Talvio M. Dvi meilės: Raštai / Maila Talvio; iš suomių kalbos vertė S. Skrodenis. V., 1994.

Naudota literatūra

1. Adam Mickiewicz // Uusi Puola. 1955, nr. 8-9, p. 12-16.
2. Ciesielski Z. Słownik pisarzy skandynawskich. W., 1991.
3. Gaigalaitė V. Adomo Mickevičiaus jaunystės kūryba. V., 1998.
4. Genzelis B. Kultūrų sąveika. V., 1989.
5. Haltsonen S. Eliza Orzeszko ja Suomi. Eripainos Kirjaillisuudentutkijain Seuran Vuosikirja 23, F. 1968.
6. Ernits V. Maila Talvio jako tłumaczka literatury polskiej na język fiński // Przegląd Polsko-Fiński-Estoński. W., 1937, nr. 4, p. 23-24.
7. Ernits V. W 70-tą rocznicę urodzin prof. J. J. Mikkola // Przegląd Polsko-Fiński-Estoński. W., 1936, nr. 1, p. 7-10.
8. Iso Tietosanakirja. H., 1935, t. 3, p. 1047-1049.
9. Kalima E. Pan Tadeusz // Aika. 1907, p. 43-44.
10. Kallenbach J. Adam Mickiewicz P., 1918, t. 1.
11. Kallenbach J. Adam Mickiewicz P., 1918, t. 2.
12. Kasperovič R. Adomo Mickevičiaus vertinimas suomių literatūros kritikoje // Šaiurės Atėnai. 2002, gegužės 25 d., nr. 20 (600), p. 6.
13. Kasperovič R. Adomas Mickevičius suomių literatūros kritikoje // Žmogus ir žodis. 2003, t. 2, p. 68-72.
14. Kasperovič R. A. Mickevičiaus vertinimas suomių literatūros kritikoje // Studentu zinātniskās konferences „Aktuāli baltistikas jautājumi“ tēzes. R., 2002, p. 18.
15. Kasperovič R. A. Mickevičiaus vertinimas suomių literatūros kritikoje // Mežvuzovskaja naučnaja konferencija studentov-filologov (tezisy). P., 2003, p. 26.
16. Kasperovič R. V. K. Trastas apie A. Mickevičiaus „Vėlines“ // Studentu zinātniskās konferences „Aktuāli baltistikas jautājumi“ tēzes. R., 2003, p. 26.
17. Kral-Leszczyński A. Znajomość twórczości Adama Mickiewicza w Finlandii // Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. W., 1977, nr. 12, p. 70-74.
18. Kral-Leszczyński A. Koskenniemi o „Panu Tadeuszu“ // Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. W., 1980, nr. 13, p. 95-98.
19. Krzyżanowski J. Adam Mickiewicz // Uusi Puola. 1955, nr. 11 (47), p. 3-6.
20. Koskenniemi V. A. Kootut teokset. P.-H., 1955, t. 7.

21. Koskenniemi V. A. Kootut teokset. P.-H., 1955, t. 10.
22. Lisitzyn E. Kilka słów o literaturze fińskiej // Przegląd Polsko-Fińsko-Estoński. W., 1938, nr. 6-7, p. 39-41).
23. Manowska K. Przez salon do Finlandii: Jooseppi Julius Mikkola i Maila Talvio a Polska // Tytuł. Pismo literacko-artystyczne. 1994, nr. 4 (12), p. 191-195.
24. Mickiewicz-juhluvuosi // Uusi Puola. 1955, nr. 2, p.6.
25. Mikkola Joos. J. Eräs satavuotismuisto // Valvoja, 1899, p. 35-52.
26. Pullat R. Suomi ja Puola. H., 1997.
27. Roos E. V. Dantesta Dickensiin. P., 1946.
28. Trast V. K. Konrad Valenrod // Aika. 1910, p. 734-744.
29. Trast V. K. Adam Mickiewicz: Puolan kansalliskirjailija. P., 1925.
30. Trast V. K. Slaavilaisten Kirjallisuuksien Kultainen Kirja. P., 1936.
31. Turtiainen A. A. Mickiewicz on yhä edelleen elävärunoilija // Uusi Puola, 1955, nr.12.
32. Viljanen L. Mickiewiczin muisto // Parnasso, 1956, p. 75-77.